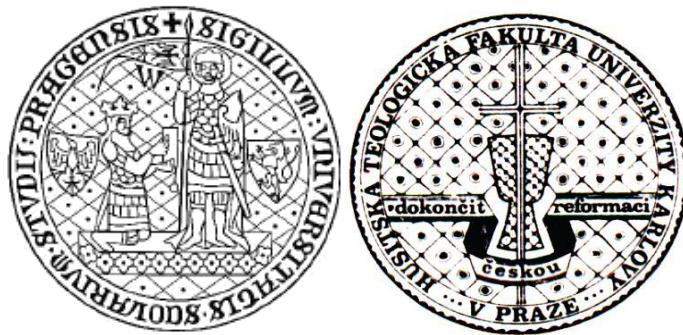

Univerzita Karlova v Praze
Husitská teologická fakulta

Bakalářská práce

Univerzita Karlova v Praze
Husitská teologická fakulta

Bakalářská práce

Česká církev podbojí
Bohemian Utraquist Church

Vedoucí práce:

ThDr. Jaroslav Hrdlička

Autor:

Jan Milata

A. D. 2012

Děkuji vedoucímu své bakalářské práce,

ThDr. Jaroslavu Hrdličkovi,

za vedení a pomoc.

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci s názvem „Česká církev podobojí“ napsal samostatně a výhradně s použitím pramenů, jejichž úplný seznam jsem uvedl v části „Seznam použité literatury“. Dále prohlašuji, že dávám svůj souhlas k šíření této práce.

V Praze dne 21. 6. 2012

Jan Milata

Anotace

Tématem následující práce je specificky české hnutí za nápravu nežádoucích poměrů v tehdy obecné západní (latinské) církvi, řízené z Říma.

Práce je určena především teologům, jmenovitě církevním historikům, ale též jakémukoliv zájemci o české církevní dějiny. Zahrnuje historické předpoklady vzniku tohoto hnutí, jeho dějinný vývoj a duchovní profil. Do jisté míry zahrnuje i organizační strukturu později vzniklé kališnické církve, její liturgické zvláštnosti, teologické problémy a okolnosti jejího dalšího osudu až do „*Bílé Hory*”.

Není jejím cílem indoktrinovat čtenáře předkládáním některých aspektů autorova názoru na danou problematiku, pramenícího zčásti i z jeho náboženského přesvědčení. Čtenář nemusí – ani by neměl – automaticky se vším souhlasit. Měl by se na tento (ostatně jako na každý jiný) text dívat kriticky. Cílem je spíše inspirovat a dát podnět k zamyšlení nad touto otázkou a nad dalšími, které s ní úzce souvisejí.

Annotation

The main theme of this work is a specifically bohemian movement for restitution of moral situation in the then-universal Western (Latin) Church, which has been controlled by Rome.

This work is primarily intended for theologians, especially ecclesiastical historians, so as for anyone, who is interested in the ecclesiastical history of Bohemia. It includes historical assumptions of this movement's uprising, movement's evolution and spiritual profile. It also partly includes an organizational structure of later-stated Utraquist (Calixtine) Church, its liturgical specifics, theological problems and circumstances of its destiny until the "*Battle of White Mountain*".

There is no interest to indoctrinate reader by introducing some aspects of author's own opinion in this issue, which [the issue] is partly based on his religious belief. Reader does not have to agree with everything automatically – nor should he. He should think critically about this (so as any other) text. The purpose is to inspire and to initiate a reflection of this – and closely related – issue.

Klíčová slova:

apoštolská posloupnost, čtyři pražské artikuly, eucharistie, husitství, kališník, kompaktáta, podobojí, reforma církve, táborité, utrakvismus

Keywords:

Apostolic succession, Calixtine, Church reform, Communion under both kinds, Compactata, Eucharist (Holy Communion), Four Articles of Prague, Hussitism, Taborite, Utraquism

Obsah

Úvod.....	- 7 -
1. Pozdně středověká společnost	- 8 -
1.1 Církevně reformní snahy pozdního středověku	- 11 -
2. Předhusitské reformní hnutí v Čechách a na Moravě	- 14 -
3. Jan Hus a jeho doba	- 16 -
4. Počátky tříbení a krystalizace husitského hnutí	- 22 -
5. Počátek revoluce	- 23 -
6. Průběh revoluce	- 26 -
7. Závěr husitských válek a porevoluční konsolidace	- 35 -
8. Organizační struktura kališnické církve	- 42 -
Epilog.....	- 51 -
<i>Summary</i>	- 52 -
<i>Seznam použité literatury:</i>	- 55 -
<i>Přílohy:</i>	- 58 -

Úvod

V této práci bych se chtěl věnovat jednak dějinnému vývoji českého husitismu a z něho vzešlého utrakvismu a posléze teologickému profilu a specifikám „polonezávislé“ české církve, a to zejména v 15. století před začátkem šíření luteránské reformace a následně i myšlenek švýcarských reformátorů.

Mým cílem je poskytnout takový obraz českého utrakvismu, který by byl prost jak interpretací založených na marxistické historiografii, tak těch, které vycházejí z myšlenek protestantismu, jak jej formulovala evropská reformace. Jsem si vědom toho, že i já přistupuji k danému problému s určitým předporozuměním, jež je dáno nejen sociálním prostředím, ve kterém jsem vyrostl, ale také mým názorovým založením. Církevní dějiny chápu jako obor spadající pod teologii a jako obor, ve kterém je legitimní prezentovat vlastní pohled. Budu se však snažit, aby případné nedostatky, způsobené právě kontaminací mými vlastními názory, byly vyváženy komentáři, jež ukazují na existenci většího počtu názorů na danou problematiku.

1. Pozdně středověká společnost

Pozdně středověká společnost byla v podstatě určována jednak jakýmsi dvojvládím světské a duchovní moci, z nichž ta duchovní byla mnohdy svou povahou rovněž světská, byť v duchovním hávu, a jednak rozdělením světské moci mezi krále a panstvo. O slovo se začínala hlásit také města, především královská. Některá z nich časem získala samosprávu v podobě volené městské rady v čele s purkmistrem. Do té doby totiž města spravoval rychtář, jmenovaný vrchností a v případě královských měst jmenovaný přímo králem. Určitou nespokojenost s takovýmto rozdělením moci vnímala také nižší šlechta, případně i nižší klérus. V časech sucha a hladu dávali živelnými povstáními najevo svou nespokojenost také venkovští poddaní.

Po smrti císaře a krále Karla IV. byla situace v zemích Koruny české dlouhodobě nestabilní. Docházelo i k drobným válkám mezi mocnými rody a králem (Václav IV.). Již za vlády Karla IV. – tedy v době takzvaného avignonského papežství (papežové nuceně sídlili v Avignonu) – se v českých zemích začalo šířit lidové kacířství, zejména pak proslulé valdenské hnutí. Toto valdenské hnutí mělo řadu shodných rysů s pozdější luterskou a kalvínskou reformací. Vedle něho se tu a tam vyskytovala hnutí prochnutá spiritualistickými a chiliastickými motivy. Tyto skupiny (ve svých radikálních odnožích) do sebe vstřebávaly dokonce i prvky mystického panteismu a antinomismu nebo přinejmenším ignorovaly hranice mezi posvátným a profánním. O některých se sem tam proslýchalo, že praktikují i volnou lásku a kultickou nahotu. Tyto radikální skupiny byly v pozdějším husitském táboře (silně ovlivněném myšlenkami valdenství) označovány jako pikarti nebo adamité, některé z nich také jako mikulášenci (nikolaité). Jako adamité byla totiž označována jedna z obskurních sekt křesťanského starověku a jako nikolaité jedna z heretických skupin na sklonku novozákonní doby. Právě kvůli těmto skupinám povolal císař do českých zemí opět inkvizici.

Inkvizice byla zvláštní církevní právní instituce, jejímž úkolem bylo vyhledávat, vyšetřovat, odhalovat a stíhat kacířskou „nešlechtnost“. Název je odvozen od latinského slovesa *inquaerere* (tj. vyšetřovat, zjišťovat). Nejprve vznikla tzv. inkvizice biskupská, ustanovená roku 1184 bulou *Ad abolendam* papeže Lucie III. (1181–1185). Byla reakcí na katarskou krajně dualistickou herezi s gnostickými prvky, jež se rozmohla v jižní Francii. Název „biskupská“ byl odvozen od faktu, že zodpovědnými osobami s nejvyšší soudní mocí byli sídelní biskupové. Tento systém však nebyl efektivní, jelikož řada biskupů sídlila v té době mimo svou diecézi a jen ve velmi naléhavých případech ji navštěvovala. Během návštěv byli biskupové zatíženi mnoha jinými povinnostmi a na důkladné inkviziční vyšetřování nezbýval pro-

stor. Podle výše zmíněné papežské buly bylo povinností sdělit obviněnému jméno žalobce, což často vedlo k pomstě ještě před začátkem samotného soudního řízení.

Reformu inkvizice provedl čtvrtý lateránský koncil za papeže Inocence III. (1198–1216) roku 1215. Vznikla tak tzv. papežská inkvizice, kterou dostali na starosti zkušení právníci z nedávno založeného řádu dominikánů. Nyní byla činnost zaměřena i na – daleko umírněnější (oproti katarům) – hnutí valdenských. Vrchní dohled nad procesy měli od té doby papežští legáti a jimi pověřený diecézní klérus.

Inkviziční tribunál se skládal ze dvou inkvizitorů (zpravidla jednoho dominikána a jednoho světského klerika), tří sekretářů, několika kvalifikátorů rozsudku, soudního písaře, zástupce státní pokladny a pokladníka. K službám byli samozřejmě dále žalářník, biřicové, pochopové, ozbrojení zřízeníci a množství vyzvědačů. Jednotlivé země měly své způsoby vyšetřování toho, zda v dané lokalitě žije podporovatel nějaké hereze. Obviněný mohl sice mít svého obhájce, avšak pozitivní právo na něho neměl. Navíc bylo takovému obhájci znemožněno dále působit ve prospěch vyšetřovaného, byl-li tento usvědčen.

Úkolem inkvizitorů bylo především přivést obviněného k doznání a odvolání toho kterého bludu. Vyslýchanému bylo dovoleno jmenovat ty, kteří jej k smrti nenávidí, a pokud se jedno z uvedených jmen shodovalo se jménem žalobce, byl obviněný osvobozen a žalobce naopak doživotně uvězněn. Původně nebylo dovoleno používat útrpného práva za účelem doznání, bylo však dovoleno hrozit jeho použitím. Teprve bulou papeže Inocence IV. (1242–1254) *Ad extirpanda* z roku 1252 bylo dovoleno v určitých případech použít útrpných výsledků jako u světských soudů té doby. Bylo však zároveň zakázáno vynášet bez souhlasu místního biskupa hrdelní rozsudky a ukládat jiné těžké tresty. I postupy při mučení byly tehdy mírnější, nežli u soudobých soudů světských. Výslovně bylo zakázáno např. prolítí krve, zmrzačení nebo smrtelné zranění, avšak oblíbená dobová metoda, tzv. strappado, tyto následky často přinášela. Svázání rukou za zády a zavěšení za ně vedlo často k vymknutí kloubů nebo natažení svalů – někdy i s trvalými následky. Po skončení procesu mohlo vynesení rozsudku přijít mnohdy až za několik let. Během této doby zůstával obžalovaný ve vězení. Několik rozsudků ohledně většího počtu případů bylo vyhlašováno inkvizitory při společném veřejném shromáždění zvaném sermo generalis (tj. obecná promluva). Ne vždy byl dotyčný odsouzen ke kruté smrti upálením. Někdy bylo uloženo pouze veřejné pokání v podobě pouti na nějaké vzdálenější místo (např. do Říma nebo do Jeruzaléma) nebo nošení žlutého kříže po zbytek života. V případě, že se jednalo o známou osobnost, bylo požadováno i veřejné odvolání dříve zastávaných bludných článků. Tvrďšími tresty mohla být konfiskace majetku, vypovězení ze země nebo vězení (někdy i doživotní). Jen pro nejzávažnější případy veřejných heretiků, pro-

vinivších se sváděním jiných na scesti, opakováním téže nepravosti nebo nekajících, byl určen trest smrti upálením. Takovýto trest však nemohl být vykonán nikým jiným, nežli světskou mocí. Pokud se tato rozhodla dotyčného omilostnit, měl se mu alespoň – pro výstrahu – například vyříznout jazyk, jímž pravou víru hanobil.

Pro velkou krutost tohoto trestu byl v pozdějších dobách odsouzenému za úplatek od jeho přátel a příbuzných, ze soucitu popravčího či dokonce na zvláštní, tajný příkaz soudu obviněnému zlomen vaz nebo byl zezadu nenápadně probodnut. V ještě pozdějších časech docházelo mj. k tomu, že byl odsouzenec ke krku přivázán váček se střelným prachem, jenž při styku s plameny explodoval a rychle tak dotyčného usmrtil. V zemích, kde se uplatnila východní forma křesťanství, nebyly represe vůči heretikům, jinověrcům či odpadlíkům tak tvrdé. Až na vzácné výjimky se jednalo vesměs o vyloučení ze slušné společnosti a předurčení k výkonu povolání, kterým se v obecném povědomí pohrdalo.

Někdy byl na západě tento tvrdý postup podkládán Augustinovými parafrázemi některých novozákonních výroků. Záchrana duše byla prioritou a ve jménu tohoto principu bylo možno páchat i krutosti, které jsou v příkrém rozporu s duchem evangelia. Také zlořády, jako jsou nucené křty pod hrozbou smrti, patřily k věcem ospravedlňovaným často slovy Písma, avšak na rozdíl od inkvizice nebyla tato praxe nikdy otevřeně podporována církevními autoritami. Inkvizice byla často namířená také proti pokřtěným židům podezřelým z návratu k víře svých předků. Spontánní násilí na židech a pověry spjaté s judaismem patří v povědomí křesťanské civilizace k nejostudnějším a zároveň nejnešťastnějším kapitolám evropských dějin. Zcela úpadkovým typem zbožnosti byly křížové výpravy za osvobození Svaté země z rukou „bezvěrců“. Fanatismus zde často neznal mezí a vedl k bezduchému vraždění každého, kdo přišel křížáckému vojsku náhodou do cesty.

Další jevem, který se postupem času dostal do hledáčku inkvizice, bylo čarodějnictví. Víra v čarodějnice (čarodějníky) a jejich destruktivní moc byla více či méně rozšířená v různých obdobích a v množství světových kultur. Staří Germáni trestali čarodějnictví často utopením a v antickém Římě za ně také hrozila smrt. Domnělí provozovatelé takové činnosti mohli být soudně trestáni, avšak v dobách christianizace se církev nejprve dívala na čarodějnictví jako na pověru a pohanský přežitek a Ježíše Krista pokládala za spolehlivého zastávce proti jakékoli magii. Proto i samotná víra v čarodějnice a jejich negativní vliv na život byla církví zpočátku chápána jako hříšná pověřivost. Snahy o ovládnutí kouzel byly pokládány za herezi nebo za pohanskou praktiku, avšak v jejich praktický dopad nebylo radno věřit. V lidovém prostředí však (zčásti pod vlivem dualismu katarů) víra v demony a zlé duchy různého druhu

v těžkých dobách rostla a houstla a kacíři byli často představováni jako lidé spojení s ďáblem, s jehož pomocí mohou ovládat živly a škodit tak lidem.

Stíhání čarodějnictví se nejprve navrácí do světského trestního řádu evropských států, a sice okolo 13. století. Trestem za ně je oheň. Teprve ke konci středověku začíná být čarodějnic-tví stavěno na roveň herezi a stejným způsobem pak inkvizicí pronásledováno. Následně již většina lidí (i vzdělaných) věří v ničivou moc ďábelské magie, konané jeho lidskými služeb-níky, a mnohdy dochází k masovým, někdy zcela hysterickým až fraškovitým „honům na čarodějnice“, jejichž oběťmi byly často obrovské počty nevinných lidí (především žen a do-konce i dětí).

1.1 Církevně reformní snahy pozdního středověku

Pokusy o nápravu nežádoucích poměrů v církvi jsou sice staré víceméně jako církev sama, objevují se však zejména od doby, kdy církev začala srůstat jednak s většinovou společností a jednak s tím či oním mocenským aparátem. Jedním z největších, ale kupodivu také nejvíce přehlížených nešvarů bylo pravidlo *cuius regio, eius religio*¹ (koho země, toho náboženství). V důsledku této zásady se křesťanská víra stala mnohdy nedobrovolně vyznávanou. Odpadnu-tí či odchylka od ní, případně příklon k jiné víře mohl být snadno stíhán jako provinění se proti veřejnému pořádku.

Myslím si, že asi v jakékoliv předosvícenské společnosti hrál roli nějaký veřejně protežo-vaný kult, který zároveň legitimizoval výkon veřejné moci tou kterou osobou a jejím rodem. Poté, co křesťanství přejalo úlohu nikoliv pouze tolerovaného, nýbrž oficiálního (nejprve fak-ticky a poté i formálně) náboženství, začalo sloužit nejen spáse individuální lidské duše, ale také upevnění státní moci. Na jednu stranu se mohlo nyní legálně rozvíjet, ale na druhou stranu se silně kompromitovalo svým těsným sepětím jak se státní mocí, tak s tehdejší většino-vou společností (která byla společností unitární).²

Mezi silně vnímané zlořády církve patřila tehdy například simonie (neboli svatokupectví), která spočívala v možnosti skupování církevních úřadů, majetku a beneficí (obročí) a později dokonce i v možnosti takto neřestně obchodovat se svátostnými a žehnacími úkony. Dále zde můžeme uvést zesvětštění života nejen kléru, ale také mnichů a řeholnic. K tomu se posléze přidružil i všeobecný mravní úpadek a zvlažnění duchovního života.

Někteří z těch, co se zabývali myšlenkou církevní reformy, pokládali za kořen těchto pro-blémů účast vysokého kléru a řeholních institucí na majetkových a mocenských privilegiích

¹ Tato fráze se však zrodila teprve v 16. století za reformace v Německu (pozn. autora).

² Jedná se čistě o mou osobní úvahu (pozn. autora).

plynoucích z feudálního řádu. Samo mnišství – individuální nebo kolektivní – se začalo šířit hlavně po konstantinovském³ obratu jako reakce na riziko zesvětštění života kléru i laiků, které plynulo z tohoto obratu. Další vývoj mnišství na západě byl ve znamení zakládání stále nových typů klášterů, posléze řádů a z nich se vydělujících nových reformních větví, které však časem také ustoupily od své původní rozhodnosti a tím způsobily opět vznik nových odnoží. Takto se například na západě dospělo k vytvoření jednotných řádových pravidel svatého Benedikta z Nursie, která časem přestala být důsledně dodržována a tak vznikala uvnitř benediktinského řádu reformní hnutí, z nichž nejznámější bylo spjato se jménem kláštera Cluny v jihozápadní Francii. Po čase takto vznikl dokonce nový řád cisterciáků. Idea žebravých řádů, založená na důslednějším následování Krista, a to v dobrovolné chudobě, bratrském společenství a účinné lásce k bližnímu, byla rovněž v době svého vzniku určitým typem reformního požadavku, sledujícího v principu tentýž cíl jako ostatní reformní hnutí, tedy návrat k čistotě a prostotě prvotní církve a odstranění křiklavých nešvarů. V podstatě jediným řádem, který dokázal setrvat ve své původní rozhodnosti, byl řád kartuziánů. Tento řád je dodnes velmi přísnou komunitou i co do kontaktu s vnějším světem.

Uprostřed tohoto kvasu vznikali vedle ženských a mužských odnoží té které řehole také tzv. terciáři, kteří nemuseli skládat řeholní sliby v plném rozsahu – například mohli žít v manželství a mít rodiny. Později začala na podobném principu vznikat „poloreholní“ společenství nebo tzv. laická bratrstva i mimo řeholní prostředí. Jedním z příkladů může být až donedávna ojedinele existující hnutí beghardů a bekyň⁴, kteří byli někdy zaměňováni s tzv. bratřími a sestrami svobodného ducha. Ti druzí však posléze dospěli k heretickému spiritualismu. Spiritualismus se jednak vyznačuje silně individualistickým, na církvi nezávislým pojetím zbožnosti a jednak zpochybněním hierarchického řádu, instituce svátostí a bohoslužebných pravidel (včetně existence chrámů, oltáře a jiných viditelných symbolů). Tomuto posledně jmenovanému jevu se někdy říká pansakralismus a spočívá v nerozlišování posvátného a profánního. Za další fázi této hereze může být považován panteismus, který odmítá rozlišovat mezi Stvořitelem a stvořením. K těmto směrům se často pojil antinomismus, který popíral závaznost mravního zákona pro ty, kteří věří v Krista, a spásu z milosti pokládal za prostor k volnému hřešení. Dodržování pozitivních příkazů a zákazů desatera a Kristova horského kázání antinomisté bagatelizovali a považovali je za „pro spásu nepotřebné“, neužitečné nebo dokonce na překážku. Svévolné výklady knihy Genesis mohly vést k představě, že teprve po vyhnání z ráje se lidé začali za svou nahotu stydět a tím dávat nějaká pozitivní pravidla pro

³ Změna postavení křesťanství v Římské říši z náboženství pronásledovaného na náboženství státem podporované za císaře Konstantina Velikého (306–337) a jeho nástupce Theodosia I. (379–395) (pozn. autora).

⁴ LAMBERT, M. *Středověká hereze*. Argo, Praha 2000, s. 265–274.

manželství. Proto v některých sektách, které vznikly v takovémto myšlenkovém ovzduší, panovala pohlavní nevázanost a zakrýváním nahoty se pohrdalo.

Mezi další lidové hereze můžeme zařadit chiliasmus⁵ (idea tisícileté říše blaha, nastolené po návratu Krista na zem) nebo nároky těch ze zastánců apoštolské chudoby, kteří zašli příliš daleko. Někteří skončili u jakéhosi spotřebního komunismu, jiní u nezdravých typů askeze, extrémního pacifismu či manichejského dualismu. Pro velkou část z nich bylo charakteristické rovněž strohé odmítání přísahy a velice rezervovaný přístup ke státní moci.

Jedním z nejznámějších reformních hnutí ve středověku – které se však časem odtrhlo od oficiální církve – byli valdenští⁶. Pojmenování se jim dostalo podle lyonského kupce, jenž se, inspirován evangelijními texty, vzdal veškerého svého majetku ve prospěch potřebných a stal se kazatelem pokání. Tím proti sobě popudil církevní hierarchii, která se obávala ztráty duchovního vlivu na věřící. Spor se nakonec dostal až k papeži Alexandru III. Papež konstatoval, že Petr Valdés (Valdo) se v ničem neodchýlil od pravověrné církevní nauky, avšak jako laik není kvalifikován rozebírat věroučné otázky a musí se tedy omezit pouze na kázání o pokání. Místní hierarchové v Lyonu si však tuto papežovu podmínku (dosti širokou a neurčitou) vyložili pro svůj záměr obvinít populárního Valdése z kacířství. Nové řešení sporu u papeže Lucia III. pak skončilo v neprospěch Valdése, jemuž bylo zcela zakázáno kázat. To vedlo k radikalizaci tohoto hnutí, jež bylo nyní zatlačeno do podzemí, k jeho krutému pronásledování inkvizicí i světskou vrchností a nakonec k označení celého hnutí za heretické, k čemuž došlo na 4. lateránském koncilu roku 1215.

Časem se v tomto hnutí, rozšířeném od Francie přes Itálii až do střední Evropy (pražská škola u Černé růže), objevily některé názory předjímající protestantskou reformaci. Objevil se dokonce i názor, který reformační epochu překonal, a to odmítání násilného boje proti bludným naukám a dokonce i úplné odmítnutí trestu smrti. Mezi hnutí, která vyrostla na tomtéž principu, avšak zachovala plnou podřízenost církvi, patřilo jednak hnutí humiliátů⁷ a jednak hnutí zvané „katoličtí chudí“, které se hned na začátku od valdenských odpojilo. Lyonská větev valdenských časem zanikla a jejich lombardská větev přetrvala až do reformace, pod jejímž vlivem se reorganizovala a dnes je jedinou domácí italskou evangelickou církví. (Má dokonce vlastní teologickou fakultu v Římě.) Mezi radikální středověká náboženská hnutí,

⁵ Chiliasmus. In: *Ottův slovník naučný* (12. díl). Kol. autorů, Paseka/Argo, Praha 1998, s. 189–190.

Chiliastické výklady apokalyptických textů se objevují dokonce i u některých raných církevních spisovatelů, považovaných církví jinak za pravověrné, např. u Justina Mučedníka (cca 100–165) a Ireneje z Lyonu (cca 1. pol. 2. st.–poč. 3. st.) (pozn. autora).

⁶ LAMBERT, M. cit. dílo (2000), s. 101–129, 218–246.

⁷ Tamtéž, s. 104–108.

kteřá časem získala také sociálně revoluční charakter, patřili kupříkladu následovníci kazatele Tanchelma nebo Arnolda z Brescie⁸ v Itálii a sekta henriciánů⁹ či petrobrusiánů¹⁰ ve Francii.

Ve druhé polovině 14. století oxfordský profesor Jan Viklef prohlásil, že Řekové a Rusové zachovávají původní čistotu církve podstatně lépe nežli latiníci. Některé jeho názory se blížily pozdějšímu protestantismu. Poté, co se proti Viklefovi postavila jak univerzita, tak představitelé tamní církve, se jeho následovníci, zvaní lollardi¹¹, radikalizovali. Pod tíhou pronásledování však časem zanikli. Mezi těmi, kteří vyzývali k reformě církve, byli nejen univerzitní vzdělanci, ale také mystikové jako například Mistr Eckhart, Kateřina ze Sieny, Brigita Švédská a prorokyně Hildegarda z Bingenu. Na základech křesťanské mystiky a laických sdružení, snažících se vytvářet most mezi klášterem a světem, vzniklo hnutí Bratří společného života, zvané také „devotio moderna“ (obnovená zbožnost)¹². Toto posledně jmenované hnutí patrně nejvíce ovlivnilo vznik předhusitského reformního hnutí v českých zemích.

2. Předhusitské reformní hnutí v Čechách a na Moravě

Hnutím „devotio moderna“ byl patrně ovlivněn i císař a král Karel IV., který vedle vzdělanosti podporoval též církve a zbožnost, a arcibiskupové Arnošt z Pardubic, Jan Očko z Vlašimi a Jan z Jenštejna.

„V Čechách je tedy snad nutno hledat kořeny nové zbožnosti (devotio moderna), která potom rozkvetla v Nizozemí. Její zakladatel Gerhard Groote pobyl nějaký čas v Praze.“¹³

Všichni však setrvali na umírněném, tedy konzervativním stanovisku, z čehož vyplývala určitá opatrnost vůči prudkým změnám stávajících struktur. Prvním z velkých mravokárců byl německy mluvící kazatel Konrád Waldhauser¹⁴, pravděpodobně z Rakous. Velmi ostře útočil na mravní zpustlost usazenou ve všech vrstvách. Do očí bijící byla zejména existence zvláštních nevěstinců pro kleriky a mnichy a dále také zneužívání odpustků pro zcela světské účely a falšování odpustkových listin profesionálními podvodníky. Neřestným bohatstvím nyní oplývaly též žebřavé řády, které se již dávno odklonily od svých prvotních ideálů. Tyto řády těžce snášely ostrou kritiku u lidu oblíbeného kazatele a snažily se jej usvědčit z hereze. Po-

⁸ LAMBERT, M. cit. dílo (2000), s. 85–87.

⁹ Tamtéž, s. 76–82.

¹⁰ Tamtéž, s. 81.

¹¹ Tamtéž, s. 13–14.

¹² *Kronika křesťanství* (1998), s. 196.

¹³ SMĚKAL, B. *Doplňky: kapitoly z českých a slovanských církevních dějin*. In: FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, Zvon, Praha 1995, s. 299.

¹⁴ Waldhauser. In: *Ottův slovník naučný* (27. díl). Kol. autorů, Paseka/Argo, Praha 2002, s. 122–124.

souzení vzniklých sporů příslušnými autoritami však opakovaně dopadla ve prospěch Waldhausera.

Ještě dále nežli Waldhauser došel ve svých projevech Jan Milíč z Kroměříže¹⁵. Jeho kázání dostala přívlastek „ohňová slova“. J. Milíč byl přesvědčen i o tom, že mravní zkáza dosáhla již svého vrcholu. Ve svých kázáních nešetřil nikoho, ani samotného císaře. Dokonce jej otevřeně, před ním samotným, označil za Antikrista. Za to byl na kratší čas uvězněn. Přesto jej císař nepřestával obdivovat a ctít. Mezi jeho otevřené následovníky patřil později i sám arcibiskup Jan Očko z Vlašimě, který jako první Čech získal hodnost kardinála. Dvakrát se obvinění Milíče z kacířství dostalo až k papežskému dvoru v Avignonu¹⁶, ale pokaždé proces dopadl v Milíčův prospěch (nutno zmínit, že před skončením druhého procesu zemřel a byl pohřben v Avignonu jako věrný syn církve). Mezi ty, které Milíčova slova zasáhla, patřil jihočeský zeman a učenec Tomáš Štítný ze Štítného (byl jedním z otců prvního českého pravopisu, tzv. spřežkového), autor řady traktátů, tedy spisů určených zbožnému čtenáři. Bylo mu tu a tam vytýkáno, že píše o takto vznešených věcech česky a rovněž to, že o nich píše jako laik. Tyto výtky však nikdy nenabýly podoby soudních pří. Dalším Milíčovým žákem byl univerzitní mistr Matěj z Janova, který kromě jiného doporučoval častější přijímání a zpověď. Ve své reakci na přebujelé uctívání svatých však dospěl k úplnému odmítání světecké úcty, čímž se dostal do sporu s pravověrným církevním učením (nakonec se však podřídil úsudku církve). Kromě Konráda Waldhausera zanechali všichni tyto „Husovi předchůdci“ nějaké spisy – nejvíce Tomáš Štítný, který se, jakožto laik, neodvažoval kázat, a tudíž své myšlenky předával písemně. Snad kromě Matěje z Janova se všichni jmenovaní drželi církevní nauky a odmítali se pouštět na vlastní pěst do řešení sporných otázek.

Ze tří prvních arcibiskupů pražských byl postavou jednoznačně duchovně založenou Arnošt z Pardubic, který sám ostře vystupoval proti mravní zkaženosti v církvi i ve společnosti. U Jana Očka z Vlašimi předcházela jeho duchovenskému postavení kariéra diplomatická a vedle toho byl též nadaným umělcem a milovníkem sakrálního umění. K radikálnějšímu posunu směrem ke zbožnému životu u něj došlo právě pod vlivem Milíčových kázání. Jeho synovec a třetí pražský arcibiskup Jan z Jenštejna, ač vcelku mravně bezúhonný, nepohrdal zpočátku světskou zábavou, například lovem. Teprve po těžké nemoci se stal přísným asketou (byl dokonce kárán svým zpovědníkem za praktikování seabemrškačství). Ke svému okolí byl od té doby velice netolerantní a zatrpklý. V jeho zbožnosti hrál silnou úlohu mariánský roz-

¹⁵ Milíč. In: *Ottův slovník naučný* (17. díl). Kol. autorů, Argo/Paseka, Praha 1999, s. 337–342.

¹⁶ *Kronika křesťanství* (1998), s. 180–181.

měr. Napsal několik dochovaných traktátů, duchovních písní a psal i poezii. Jeho nástupci na arcibiskupském stolci žili již z valné části světským životem a dobré pověsti se netěšili.

Poté, co na nátlak obrodného duchovního proudu (i pod vlivem „devotio moderna“) přesídlil papežský dvůr opět do Říma, došlo při volbě nového papeže ke schizmatu¹⁷. V Římě byl nástupcem Řehoře XI. zvolen Urban VI. Proti němu byla politickou intrikou v kardinálském sboru – na základě tvrzení, že nový papež byl zvolen pod nátlakem a je duševně chorý – zvolen konkurenční papež Klement VII. Tento stav jen prohloubil morální krizi uvnitř církve a měl za následek úpěnlivé volání po reformě církve „v hlavě i v údech“. Oba papežové se navzájem uvrhli do klatby. U nástupců obou papežů byla mnoha kanonickými právníky zpochybňována legitimita – oba jsou nepraví a stolec je tak vlastně uprázdněn. Pod tlakem naléhavého požadování reformy ze všech stran svolali sami kardinálové a s nimi spojení biskupové roku 1409 koncil do Pisy. Oba papežové zde byli prohlášeni za usvědčené kacíře, schizmatiky a křivopřísežníky. Novým papežem byl zvolen Alexander V. – upřímně zbožný, avšak nerozhodný. Po roce úřadování zemřel a jeho nástupcem se stal muž s temnou minulostí, bývalý pirát kardinál Balthasar Cosa, který přijal jméno Jan XXIII. Církev tak nyní měla tři papeže a mluvilo se v některých kruzích o trojhlavém Antikristu. Každý z těchto papežů verboval vojáky proti tomu druhému a využíval na to peníze jednak z odpustků a jednak z církví sponzorovaných nevěstinců. Tato obludná simonie jen přispívala k radikalizaci reformních hlasů.

3. Jan Hus a jeho doba

Jan Hus se narodil asi okolo r. 1370 pravděpodobně v Husinci u Prachatic. Studoval v Praze, kde získal titul mistra svobodných umění. Roku 1400 byl vysvěcen na kněze a v letech 1401–1402 zastával funkci děkana artistické fakulty. Jeho první spisy jsou psány latinsky a jedná se vesměs o kázání a výklady Písma. Teprve po roce 1411 začal psát také česky (a od té doby převážně). Jeho inspirace myšlenkami Angličana Viklefa – jehož učení bylo označeno za heretické – byla později používána proti němu. Hus se však snažil tyto teze vykládat ve světle pravověrného církevního učení, jejich heretický smysl popíral a tvrdil, že nemůže odvolat to, čemu nikdy neučil.

K tomu uvádí A. Franzen: „*Hus se energicky hájil proti výtce, že je kacíř. Vytkli mu 30 heretických vět z jeho spisů, Hus nepopíral, že je napsal, ale popíral jejich heretický smysl a snažil se je vykládat pravověrně; zdráhal se proto je odvolat. Žádali ho, aby odvolal aspoň*

¹⁷ *Kronika křesťanství* (1998), s. 194–195.

*nesprávný smysl. Namítal, že nemůže odvolat, čemu nikdy neučil a co ani neměl na mysli. Došlo k nekonečným diskusím, jež zůstávaly bez výsledku a podrobovaly trpělivost soudců těžké zkoušce. Pomyslíme-li na vášnivé rozčilení oněch dnů a na nanejvýš vzrušenou celkovou náladu, pak přiznáme postupu soudců polehčující okolnosti stejně, jako jsme ochotni projevit porozumění pro obžalovaného. Nechybělo pokusů vyjít mu co nejvíce vstříc a umožnit mu odvolání. Hus všechny takové požadavky neústupně odmítal. (...) před smrtí odpustil svým nepřátelům, vzýval Ježíše Krista a modlil se Vyznání víry. V Husově osudu se proplétají vina a tragika, vlastní i cizí selhání. Koncil Husův problém lehce přešel. Pro většinu účastníků to byla jen okrajová záležitost. Všimli si jí jenom nepatrně (...)*¹⁸

Mezi lety 1402–1410 působil jako kazatel v kapli Betlémské. Původně byl podporován i tehdejší pražským arcibiskupem Zbyňkem Zajícem z Házmburka, který byl též příznivcem nápravných snah v církvi, avšak jeho řešení byla mnohem méně radikální. Roku 1405 na synodě českého kněžstva dokonce Hus pod arcibiskupovou patronací kázal. Roku 1408 se však arcibiskup postavil proti viklefovcům, s nimiž bylo Husovo jméno také spojováno. Husovi hrozila klatba, avšak král Václav IV. se tou dobou ještě byl schopen Husa zastat. V Římě byl proti Husovi v nepřítomnosti zahájen proces. Většina české šlechty za Husem stála a na církevním fóru jej obhajoval jeho přívrženec, právník Jan z Jesenice. Až Husův útok na kupčení s odpustky jej panovníkovi (jenž měl velkou slabost pro peníze) odcizil. Proces v Římě skončil jeho exkomunikací. Po hrozbě vyhlášení papežského interdiktů nad Prahou Hus dobrovolně Prahu opustil. Odvolal se ke Kristu a také ke koncilu. Zdržoval se pak na venkově (Kozí Hrádek, Krakovec) pod ochranou šlechty, kde dál pokračoval v kázání.

Václavův bratr Zikmund hrozil českým zemím křížovou výpravou. Právě na Zikmundovu výzvu se Hus dostavil do Kostnice na ekumenický koncil svolaný jedním z navzájem se proklínajících papežů – Janem XXIII. z Pisy (původně neapolský pirát jménem Balthasar Co-sa). Koncil si vytkl za cíl překonání schizmatu a reformu církve. „Případ Hus“ byl tak odsunut na vedlejší kolej a nebyl tedy vyřešen důsledně a do hloubky. Hus byl již předem brán automaticky jako heretik a nikoli tedy jako člověk, jemuž jde o reformu církve v pravověrném smyslu. Husovi byl sice vydán ochranný glejt císaře Zikmunda, avšak asi po měsíci pobytu v Kostnici byl uvězněn ve velmi tvrdých podmínkách. Během procesu došlo k veřejnému výslechu Husa před shromážděnými zástupci celé západní latinské církve. Jednali s ním přední teologové a právníci, z nichž některým ležela reforma církve také na srdci. Ani ti však ne našli pochopení pro Husovu radikální kritiku církve a poukazovali na údajné nedocenění církevní tradice u Husa a nebezpečí libovolných výkladů různých biblických pasáží. Ale na-

¹⁸ FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny* (1995), s. 173–174.

příklad Husovo pojetí eucharistie se přímo prokázalo jako pojetí pravověrné. Naopak problematicky vyznívala jeho nauka o církvi, která (z určitého úhlu pohledu) podceňovala její institucionální rámec a princip kanonického práva. Očistit se Hus mohl jen odvoláním některých výroků nebo alespoň odvoláním jejich bludného smyslu. Bylo po něm také požadováno uznání očištné úlohy koncilu pro církev. Hus požadoval svobodnou a otevřenou disputaci o podloženosti svých názorů Písmem. Když odmítl uznat svrchovanou autoritu koncilu a odvolal se ke Kristu, byl potom odevzdán světské vrchnosti k potrestání a 6. července 1415 upálen a jeho popel smeten do řeky Rýna.

Hus byl nesporně výraznou osobností evropského, ba světového formátu, úctyhodným vzdělavcem a zbožným člověkem, který nikdy nepřestal z hlediska svého vnitřního přesvědčení být pravým synem obecné Kristovy církve. Byl ovšem zároveň osobností velice složitou a v určitém slova smyslu i rozporuplnou. Byl s největší pravděpodobností pokorný, což se projevilo, když žádal po svých kostnických soudcích poučení, které nedostal a měl odvolat nebo neodvolat bez něho. Zároveň je možné vyčíst z dobových záznamů jisté známky až ješitné hrdosti, se kterou odmítal jakýkoli život zachraňující kompromis.

Složitá a velice nepřehledná byla i tehdejší církevně politická situace v Evropě, která byla natolik vyhrocená a mimořádná, že k tragickým nedorozuměním mohlo dojít velice snadno, aniž by bylo třeba nějakého zásadního nesouhlasu. Naopak jakýkoli sebemenší spor dvou vzdělaných osob budil vzájemná podezření a předsudky. Scholastická teologie byla tou dobou ve fázi úpadku a vytrácela se z ní ozdravná dynamičnost, která byla nahrazována doktrinářskou slepotou a xenofobní podezíravostí vůči jiným názorům.

Arogance soudců (spolu s jejich angažovaností v jiné oblasti) na straně jedné a Husova částečná rozpačitost, ba tvrdohlavost na straně druhé, přispěly k jeho tragické smrti. Před tím byl Hus znám především jako oblíbený kazatel a mravokárce v kapli Betlémské a po vyhoštění z Prahy (pod hrozbou interdiktu uvaleného na město) na Kozím Hrádku v jižních Čechách.

„Quel gran maestro di Praga zve Husa italský současník. A tento muž světeckého života a evropské učenosti byl kacířem nejhoršího druhu jako přesvědčený a nesmlouvavý hlasatel obnovy církve návratem k chudobě duchovenstva, jak tomu bylo v církvi prvotní, církvi Krista a apoštolů. To byl útok na všecku dosavadní stavbu církve a téměř osobně na každého, zvláště vysokého duchovního. Splnění Husova ideálu vyžadovalo zkázu všeho dosavadního mocenského postavení církve, provedení nedozírného převratu hospodářského vyvlastněním obrovského majetku, na němž je založena nesmírná moc církve. (...)“¹⁹

¹⁹ BARTOŠ, F. M. *Husitská revoluce: I. Doba Žižkova (1415–1426)*, Nakladatelství ČSAV, Praha 1965, s. 11–12.

Některé Husovy teze vyznívaly bez řádného kontextu jako heretické ve smyslu donatismu (jedna z herezí křesťanského starověku, která mimo jiné tvrdila, že svátost udělená hříšným knězem postrádá jakoukoliv platnost). Husův druh Jeroným Pražský se osobně setkal s východní ortodoxní církví a prohlásil, že víra Řeků a Rusů (stejně jako jejich bohoslužba) je pravá a čistá. Jejich stoupenec mistr Jakoubek ze Stříbra požadoval návrat k původní autentické praxi přijímání eucharistie všech věřících (nejen duchovenstva) pod obojí způsobou. Krutá smrt Husa a Jeronýma způsobila mezi českými stavy velké pozdvižení a přispěla k velmi rychlému zformování paralelní církve ovšem na dlouhou dobu ještě beztvaré a nekonsolidované.

Kostnický koncil, svolaný pisánským antipapežem Janem XXIII. na nátlak císaře Zikmunda, urovnal sice papežské schizma, ale křiklavé nešvary zůstaly z valné části netknuté. V nově se formující „polonezávislé“ české církvi se rýsovala široká škála odstínů, zahrnující jednak sektáře pikartsko-adamitského směru, dále tábořský směr, ve kterém (vedle valdenských raně protestantských idejí (a odmítání trestu smrti) vládla až přemrštěná mravní přísnost a chiliastické očekávání (vedoucí na čas k určité podobě spotřebního komunismu) a nakonec vcelku umírněné proudy držící se víceméně v mezích pravověrné církevní tradice. Mezi představitele konzervativního, tedy umírněného proudu v nově vznikající národní církvi patřili zejména univerzitní mistři jako Jan z Příbramě, Křišťan z Prachatic a Prokop z Plzně. Ti pokládali dokonce římskou církev za mateřskou a papeže za držitele universálního primátu ustanoveného přímo Kristem. Kromě čtyř pražských artikulů měli tito také požadavek přijímání eucharistie všemi pokřtěnými, tedy i nemluvňátky, a používání mateřského jazyka nejen v kázání, ale i v bohoslužebné liturgii.

V jakési střední pozici se nacházeli, vedle stále žijícího Jakoubka ze Stříbra, i budoucí představitelé již zkonsolidovaného ekleziálního útvaru, jmenovitě mistr Jan Rokycana nebo Václav Koranda mladší. Za jakési umírněné mezi radikály je možno považovat slavného Jana Žižku z Trocnova (a Kalicha) a hlavní osobnost východočeského orebského bratrstva, kněze Ambrože z Hradce. Mezi rozhodné radikály, předznamenávající svým myšlením pozdější evropskou reformaci, patřil nesporně duchovní představený tábořské církve Mikuláš Biskupec z Pelhřimova a dále Václav Koranda starší nebo Prokop Holý. Za hranicemi obecné únosnosti, dokonce i v rámci radikálního proudu, se nacházeli sektáři, k nimž patřil kupříkladu Martin (Martínek) Húska zvaný také Loquis (Mluvka), Petr Kániš a jiní bouřliví řečníci. Tito byli po čase z husitského Tábora vypuzeni a jejich zbytky pak Žižkou vyhlazeny. V té době se v Táboře začalo ustupovat od vypjatého chiliasmu a s ním souvisejícího spotřebního komunis-

mu. Žižkův vojenský řád částečně dokládá Žižkovo do značné míry konzervativní založení (alespoň co do teologického myšlení).

Hus i jeho nejbližší druhové (až na některé sporné body ohledně nauky o církvi a svátostech) stáli víceméně na půdě církevního pravověří (alespoň v dogmatických otázkách), avšak z hlediska církevně právních otázek vycházeli do značné míry z Viklefovy teze o církvi složené z vyvolených, které zná jen Bůh.

Podle M. Spinky byl Hus „*ortodoxní*“ v *soudobém slova smyslu* (...). *Pevně věřil (...)* v *pravdivost dogmatu o transsubstanciaci. Držel se svrchované autority Písma podle výkladu ekumenických koncilů, církevních otců – především těch spadajících do doby prvních pěti století – a rozumu. Vyučoval náležitěmu ctění svatých (nikoli však klanění se jim), zvláště Panny Marie, o níž věřil, že byla vzkříšena z mrtvých a povýšena nade všechny andělské zástupy v nebesích, kde se také přimlouvá za hříšníky a za celou Církev. Sdílel rovněž víru v očistec a v mše, modlitby, posty a skutky křesťanské lásky jako prostředky pomoci duším, které se v něm nacházejí. Zvláště kladl důraz na svátost pokání, a to v plné shodě s učením o třech jejích složkách – tedy lítosti, ušní zpovědi a rozhřešení –, stejně jako na správně udělované odpustky. Nepopíral ani platnost svátosti, jež byla vysluhována (...) knězem, nacházejícím se ve stavu těžkého hříchu. Uznával poslušnost všem řádně ustanoveným církevním i světským autoritám, včetně papeže, pokud jednaly podle práva (...). Vyučoval dobrým skutkům jakožto nutné součásti spásného procesu. (...)*²⁰

Husovo učení vyznívalo místy jako zpochybnění práva řádně ustanovených autorit vykonávat moc, jestliže tyto zjevně setrvávají ve smrtelném hříchu. Dále bylo možno z teze o „církvi vyvolených ke spáse“ vyvozovat závěry, které by od sebe ostře oddělovaly církev jakožto pozemskou instituci na jedné straně a mystické tělo Kristovo na straně druhé.

V určitém eklesiologickém dogmatickém kontextu by tento názor mohl vyznívat jako jakýsi eklesiologický nestorianismus. Hereze pojmenovaná po cařihradském patriarchovi z 5. století Nestoriovi pravila, že božský Logos a lidský Kristus jsou dvě rozdílné osoby s rozdílnou přirozeností, vůlí a jednáním, které jsou navzájem pouze ve velmi těsném spojení a svému okolí se jeví jako osoba jediná. V důsledku toho například nestoriáni popírali dogma, že dítě v jeslích je samotný Stvořitel, že Maria porodila Boha a že Všemohoucí trpěl na kříži.

Dalším bodem sporu, který byl na Kostnickém koncilu vyřešen v neprospěch Čechů, bylo přijímání laiků z kalicha. Původně obecná a řádná bohoslužebná praxe byla časem spontánně a především z praktických důvodů zjednodušena na přijímání velkého množství věřících pod

²⁰ SPINKA, M. *John Hus at the Council of Constance*, Columbia University Press, New York, London 1965, s. 61–62.

jedinou způsobou a to způsobou chleba. Vycházelo se při tom z předpokladu, že přítomného Spasitele nelze dělit na části a je tedy plně a cele přítomen v každé z obou způsobů a v každé její sebemenší částice. Jakoubek ze Stříbra a další pražští mistři, ve shodě s na východě trvající a přísně zachovávanou původní praxí (pod obojí), pochopitelně nezastávali absurdní stanovisko o možnosti dělit Boha na části. Přesto však pokládali tento způsob (podjednou) – z hlediska jak Písma, tak tradice – za neoprávněný, ba dokonce přímo svatokrádežný. Především jim bylo trnem v oku, že se tato praxe neomezila na mimořádné okolnosti a že je naopak mnohde zachovávána již jen ze zvyku a bez pádného důvodu.

Hus a Jeroným byli již brzy po své smrti spontánně lidem českých zemí prohlášeni za svaté a mučedníky (papežská kurie a následné koncily však donedávna trvaly na tom, že oba jsou odsouzenými heretiky).

Jak uvádí F. M. Bartoš, koncil „odsoudil na ukrutnou a nejpotupnější smrt M. Jana, muže věru dobrého, spravedlivého i katolického, mnoho let v království chvalně se osvědčivšího životem, povahou i dobrou pověstí, jenž zákonu božím podle výkladů schválených doktorů katolicky učil, kázal i psal, všechny bludy a kacířství svrchovaně statečně zatracuje a posluchače i všechny věrné křesťany slovem, písmem i činem neustále veda k témuž i k míru a k lásce, takže nemohou pochopiti, že by kdy byl upadl v blud nebo někoho pohoršil. Vždyť přece naopak tichým a zbožným svým životem v Kristu všechny napomínal k zachování zákona evangelia a řádu sv. Otců, ke vzdělání sv. matky církve i ke spáse bližních, jak jen mohl, se vši snažností slovem i skutkem. A poprava ta byla provedena, jak si rozhorleně sjezd stěžuje, toliko k nepravým, falešným a nezbedným žalobám, na osočení a nabádání jeho a království našeho i markrabství moravského úhlavních nepřátel a zrádců, na nás všech věčnú zlost a zmazání. Důstojně vyvrcholuje pak protest jakousi slavnostní přísahou, že kazatelův zákona Pána našeho Jesu Krista nábožných, pokorných a stálých chtí brániti a obhajovati, opovrhúce všelikú bázeň a nálezky lidské na odpor učiněné, až do krve vylitie (...)“²¹

Církvi, o které chci v následujících kapitolách důkladněji pojednávat, zbývalo už jen málo k tomu, aby se stala respektovanou a plnoprávnou, třebaže specifickou a autonomní součástí tehdejší katolické církve. Sami její vysocí představitelé o toto velmi stáli a dlouhý čas odolávali hlasům těch, kteří si přáli definitivní zpretrhání jakýchkoliv vazeb na Řím, včetně apoštolské poslušnosti.

²¹ BARTOŠ, F. M. *Husitská revoluce: I. Doba Žižkova (1415–1426)*, s. 16–17.

4. Počátky tříbení a krystalizace husitského hnutí

Král Václav IV. původně poskytoval Husovi a jeho stoupencům jistou míru ochrany a přízně, časem se však od něho začal odvracet, a to tehdy, když Hus začal pranýřovat kupčení s odpustky, ze kterého částečně profitoval i královský dvůr. Zároveň tak král činil i pod nátlakem vysokého kléru, majícího podporu jeho bratra a souseda Zikmunda (krále uherského a panovníka Svaté říše Římské). Po Husově nešťastné smrti propukaly pod vlivem lidových kazatelů živelné bouře jak ve městech, tak na venkově. Proti Husovu odsouzení protestovala i podstatná část českých pánů a ostatní šlechty. U některých z tohoto velkého počtu mohla být postranním motivem vedle zbožnosti i závist (žárliivost na bohatství kléru a řádů) a obyčejná chamtivost. Bouřlivá atmosféra té doby byla také příležitostí pro kriminální živly. Mnoho farností a městských rad se ocitalo v rukou přívrženců hnutí za radikální obnovu církve v duchu evangelia, ať už byly motivy jednotlivců z jejich řad jakékoliv.

Ve věcech čistoty nauky byl v této době pochopitelně totální chaos, a proto mezi venkovskými hlasateli nových idejí nacházeli své místo i samozvaní proroci a z hlediska křesťanského pravověří i ti nejhorší sektáři. Diversita uvnitř širokého reformního hnutí byla patrna hned od začátku. Šlechta, městský patriciát, bohaté cechy a univerzitní mistři zastávali povětšinou konzervativní nebo přinejmenším umírněná stanoviska. Předáci lidových mas, tedy městské a venkovské chudiny, byli zase pochopitelně náchylní k nejrůznějším odstínům náboženského, politického i sociálního radikalismu. Tyto změny ve vedoucích pozicích místní – světské i církevní – správy král z počátku toleroval, avšak tato tolerantnost se zmenšovala tím více, čím větší byl naň vyvíjen nátlak jak z Říma, tak ze sousedních německých zemí. Občasná perzekuce a represe proti husitům přispívala k jejich větší radikalizaci. Přibývalo poutí na hory jakožto projevu zesíleného chiliastického očekávání. Horám bývala dávána biblická jména (Tábor, Oreb) a byly pokládány za místa, která budou ušetřena hrozící apokalyptické katastrofy. Tyto spontánní lidové akce začaly houstnout začátkem roku 1419. Papež Martin V. hrozil českým zemím interdikttem a křížovým tažením, do jehož čela byl připraven se postavit sám císař Zikmund.

5. Počátek revoluce

Mluvit o husitské „revoluci“²² může být poněkud zavádějící, poněvadž jako revoluce označujeme zpravidla ta hnutí, která mají primárně politické cíle a za nimiž může stát jednak odpor proti útlaku či vykořisťování anebo progresivní uvažování zaměřené na společenský pokrok. Husitské bouře měly naproti tomu převážně náboženský motiv a teprve na druhém místě stály otázky politické a sociální. Dokonce i nejradikálnější složky tohoto hnutí měly daleko více náboženský nežli politický charakter.

Král Václav IV. nemoha dále vzdorovat nátlaku a hrozbám jak z Říma (papež), tak z Říše (císař – mladší bratr Václava), začal vliv husitů v hlavním městě království omezovat restriktivními opatřeními shora. Do většiny kostelů v Praze tak opět přišli kněží husitům nenaklonění a v rukou husitů zůstaly kostely pouze tři. Tyto události vyvrcholily 6. července 1419 jmenováním nových novoměstských konšelů, zaměřených výrazně protihusitsky, čímž se situace opět vyhrotila, zejména když tito konšelé začali husitství úředně potírat. V reakci na tyto události se 22. července konalo masové shromáždění lidu, včetně zástupců pražských husitů, na nově pojmenované hoře Tábor (dle hory, na které dle evangelií došlo k Proměnění Páně). V Praze měl tou dobou největší vliv kazatel Jan Želivský, vůdce pražské městské chudiny. Ten v neděli 30. července, za velkého shromáždění lidu, v kostele Panny Marie Sněžné kázal o „nepravém vladaři“, což většina posluchačů pochopila skutečně tak, že jde především o nově jmenované konšely. Většina z nich již také přišla na kázání ozbrojena. Dav se následně vydal na pochod městem a obsadil kostel Svatého Štěpána, odkud vyhnal místního kněze a po mši, kterou zde Želivský odsloužil, táhli husité dál, směrem k Novoměstské radnici. Okolo desáté hodiny, když průvod obsadil náměstí před radnicí, byli v budově radnice přítomni purkmistr, tři konšelé, několik měšťanů a rychtář. Když byl z oken radnice do davu vržen kámen a letěl na Želivského, nesoucího monstranci, lid vylomil vrata a vtrhl dovnitř. Byl mezi nimi též zkušený bojovník Jan Žižka. Všech třináct mužů na radnici nalezených bylo vyházeno z oken radnice a ocitlo se v rukou ozbrojených měšťanů. Byla svolána tzv. velká obec, která zvolila dočasnou správu, a sice 4 hejtmany. Král v tu dobu pobýval na Novém hradě u Kunratic a po zprávě o pražských bouřích jej přepadl záchvat hněvu. Dvořané, staroměstští konšelé a zejména zbožná královna Žofie (chodívala i na Husova kázání) však vladaře přesvědčili, aby jednal s rozvahou. Král pak 2. srpna potvrdil nově zvolenou městskou radu (Nové Město Pražské), ovládanou stoupenci Husova učení. Pražští husité na

²² Termínu revoluce v souvislosti s husitstvím užívali především jednak masarykovsky a jednak marxisticky orientovaní historikové (pozn. autora).

oplátku uznali, že došlo k jistým přehmatům z jejich strany. Zanedlouho – 16. srpna – král Václav IV. na Novém hradě zemřel. Téhož dne pražský lid podněcovaný radikálními agitátory ničí kláštery a vyhání „nehusitské“ kněze z farností.

Následně, koncem září, se lidová radikálové (Václav Koranda st.) samostatně demonstračně shromáždili na „Křížkách“ (Sulice u Prahy). Potom, 25. října, se důležitá strategická pevnost Vyšehrad ocitá rovněž v rukou stoupců husitství. K prvnímu boji mezi venkovskými husity putujícími do Prahy a panstvem věrným stávajícím pořádkům došlo 4. listopadu u Živohoště. Dne 13. listopadu umožnily úspěšné boje mírnějším husitům uzavřít v Praze výhodné příměří s královnou Žofií, panstvem (husitským i „nehusitským“) a arcibiskupem Konrádem z Vechty. Proti tomu se na českém venkově aktivizovaly radikální lidové vrstvy.

V únoru následujícího roku (1420) přibývalo poutí na hory a někteří lidová kazatelé jaksi prorocky mluvili jednak o horách a jednak o vyvolených městech, která uniknou božímu soudu před příchodem tisíciletého království Kristova. Tato doktrína (chiliasmus) je založena na literární (doslovné) interpretaci 20. kapitoly knihy Zjevení (Nový zákon). Ačkoliv má kořeny již u raných církevních otců, nebyla nikdy původní nerozdělenou církví jako celkem adoptována či oficiálně formulována, ale naopak spíše kaceřována jako heterodoxní či mylná. Dnešní renomovaní vykladači – ze všech možných, v ekumenickém hnutí aktivních, konfesí – pokládají tuto interpretaci oné biblické pasáže za nekompatibilní se správně pojímanou novozákonní eschatologií. Přesto však chiliasmus (z řec. chilioi – tisíc) býval přitažlivý pro široké lidové vrstvy trpící bídou a útlakem, jelikož jeho koncepce budoucího štěstí byla více lidsky uchopitelná nežli jakýsi nadsmyslný ráj. Takový ráj byl totiž pro člověka trpícího nouzí a svádějícího často i boj o přežití něčím přespříliš vzdáleným a odtažitým. Chiliasmus se ovšem nikdy nestal obecným názorem všech husitů. Dokonce ani těch, kteří kráčeli v linii valdenstvím ovlivněné obce hory Tábor. Ultraradikálové a volnomyšlenkáři vypuzení později Žižkou z Tábora zase chiliasmus dalekosáhle překračovali.

Jihočeský venkovský lid, podnícen husitskou myšlenkou a ozbrojen, zmocnil se Sezimova Ústí a učinil z něho svou základnu. Došlo k tomu dne 21. února 1420. Již v předchozích měsících docházelo v celých Čechách k poutím na hory, z nichž bychom měli zmínit alespoň vrchy Beránek, Burkovák a Bzí u Blovic. K jednomu z prvních napětí, uvnitř ještě značně amorfního a širokoproudého hnutí náboženské obnovy jednoho středoevropského národa pozdního středověku, došlo po shromáždění lidu 10. listopadu 1419 v Praze. Vystoupení radikálních hlasatelů tisícileté říše a mnohdy bezmezná až fanatická oddanost mas těmto vůdcům znepokojovala mnohé příslušníky vysoké šlechty, stejně jako univerzitní mistry z řad Husových přívrženců. Některé radikály zase pohoršilo výše zmíněné příměří z 13. listopadu

1419. Na protest proti tomuto příměří platícího do 24. dubna 1420 někteří z venkovanů Prahu opět hromadně opouštěli. Největší skupinu vedl Jan Žižka a Břeněk Švihovský. Tato skupina putovala do Plzně. Jinou významnou skupinu vedl Mikuláš z Písného, bývalý purkrabí na hradě Husi. Tento muž působil již jako mluvčí bouřících se Pražanů před první pražskou defenestrací. Tenkrát v Praze probíhala demonstrativní procesí a šířily se pamflety a sžíravě kritické písně. Mikuláš byl vykázán z Prahy poté, co tlumočil požadavek propuštění těch stoupenců Husových, kteří byli v minulých dnech uvězněni nově ustavenou městskou radou. Skupina jím vedená se uchýlila na Zelenou horu u kláštera v Pomuku²³. Různé skupiny venkovanů a řemeslníků mířily do měst jako byly Žatec, Louny, Slané, Písek a Klatovy. V těchto městech dominovali přívrženci husitství, kteří se na v Praze uzavřené příměří dívali spíše s nelibostí. Ti, kteří v únoru 1420 dobyli Sezimovo Ústí, si patrně uvědomovali jeho nevýhodnou strategickou polohu a skromné opevnění a tak se rozhodli vybudovat bezpečnější pevnost a to na ostrohu nad řekou Lužnicí, kde byly patrné ruiny zaniklého města jménem Hradiště. To byl počátek obce hory Tábor. Rozhodli se dokonce úplně zřetřit svazky s Ústím a donutili odsud odejít i ty váhavější. Vylidněné město spálili. Nově založená obec neměla ještě zdaleka charakter města, ale spíše mocně opevněné osady. Nejčastějším typem obydlí v tomto sídlišti byly jakési polozemnice. Každý bojeschopný obyvatel byl vlastně vojákem, včetně žen a starších dětí. O trestných výpravách zvenčí se již vlastně vědělo a na obranu myšlenky, symbolizované kalichem, začali pracovat s pojmem „svatá válka“.

Původní koncepce svaté války spočívala v tom, že bojovník se na ni náležitě připravuje molitbou, postem, pokáním a důkladným očištěním. Pouze člověk čistého srdce je oprávněn vést svatou válku, jinak se dopouští svatokrádeže. Na místě je láska k nepříteli, nikoliv nenávisť. Od božího bojovníka se vyžaduje nejen spravedlivá rozvaha vylučující s hříchem spojený hněv, ale také nesobecká láska k bližnímu a dále ochrana chudých, vdov a sirotků. Po vzoru prvotní jeruzalémské obce (po sestoupení Ducha svatého na apoštoly) odevzdávali ti, kdo přišli do Tábora, často s nadšením a dobrovolně peníze, cennosti i jiné „nadbytečné“ věci do společných pokladnic (kádí). Někteří konzervativci uvnitř Tábora (Žižka) pokládali toto za provizorní řešení v tísnivé situaci a stavěli se skepticky k chiliastickým vizím. Jedním z projevů spíše spontánního radikalismu tábořských kněží bylo provokativní nošení divokého vousu a pohrdání tonsurami a ornáty. Někdy docházelo ze strany zfanatizované luzy k lynčování těch, kteří se tomuto trendu protivili²⁴. Naopak učený radikalismus Mikuláše z Pelhřimova se stavěl proti jakémukoliv násilí mimo válečné pole a to nejen ve věcech víry.

²³ Dnes je tato obec známa pod jménem Nepomuk (pozn. autora).

²⁴ Zdivočelý fanatismus tohoto typu vrhal na radikální část husitů od počátku temný stín (pozn. autora).

Od valdenských přejal odpor k trestu smrti jako takovému! Přemrštěná mravní přísnost se obracela téměř proti jakékoliv formě zábavy. Středověká společensko-politická koncepce trojího lidu: šlechty (která všechny ochraňuje), duchovních (kteří se za všechny modlí) a prostého lidu (který pracuje pro sebe i pro obecné blaho) byla v tomto raném období v Táboře tiše opuštěna (výslovně ji zpochybnil teprve Petr Chelčický). Ještě před vypálením Sezimova Ústí (30. 3. 1420) se 25. 3. několik stovek stoupců kalicha v čele s Žižkou a Břeňkem Švihovským z Rýznburka rozhodlo opustit Plzeň, jejíž mnozí obyvatelé stále více oportunisticky deklarovali svou připravenost uvítat Zikmunda a bezpodmínečně se mu podrobit. Tento oddíl se pokoušel opatrně se minout s potenciálními nepřáteli. Ti jej však nečekaně a v přesile překvapili u Sudoměře, kde však štěstí přálo husitům. Břeňek však v bitvě padl. Vítězný zbytek vedený Žižkou úspěšně došel do Tábora, kde se stal Žižka jedním ze čtyř hejtmanů (vedle Mikuláše z Husí, Chvala z Machovic a Zbyňka z Buchova). Tenkrát táborští husité postupně dobyli městečko Mladou Vožici, tvrz v Sedlci a vyplenili kláštery v Milevsku, Nepomuku a Zlaté Koruně. Tak začal vznikat táborský městský svaz, který spolu se severočeským svazem (okolo Žatce) tvořil levé (tj. radikální) křídlo raného husitismu. Po několikerém vítězství sice vzrůstalo sebevědomí těchto bojovníků „za věc boží“, ale mezitím se začaly v sousedních německých zemích formovat protihusitské vojenské síly. Ty měly sice tu nejlepší zbroj, avšak chyběla jim téměř úplně vojenská kázeň a morálka. Jednalo se z valné části o žoldáky bojující pod praporem kříže.

Křížová výprava proti českým „kacířům“ byla 1. března 1420 vyhlášena bulou papeže Martina V. (zvoleného kostnickým koncilem). Slavnostně byla zahájena 17. března ve Vratislavi za účasti císaře Zikmunda, který se postavil do jejího čela. Organizátoři této výpravy přesvědčili Plzeň, aby se jim vzdala a to vedlo k odchodu Žižky a dalších z města. Tím začala první fáze husitských válek.

6. Průběh revoluce

Po dubnových vojenských úspěších táboritů, v boji proti nepřátelům (těm z nejbližšího okolí), se v oblastech, ve kterých byla protihusitská strana v převaze, stupňovalo protihusitské násilí spojené často s barbarskou krutostí. Dne 20. dubna jednali v Praze zástupci jednotlivých husitských měst a šlechty o společném postupu proti Zikmundovu vojsku. O deset dní později první oddíly protihusitské křížové výpravy překročily hranice Českého království. Jako pomoc při obraně Prahy před křížáckými útoky, přispěchali také východočeští orebité. V čele jejich polního vojska stál Diviš Bořek z Miletínka (ten, který později – 30. května roku 1434 –

dovedl k vítězství umírněné síly u Lipan). Východočeské orebské bratrstvo (předchůdce pozdějšího Žižkova Menšího Tábora, který po jeho smrti nesl název sirotci) stálo na středních pozicích mezi husitskou levicí (Tábor a severočeský svaz) a konzervativním křídlem reprezentovaným pražany a vysokou šlechtou přidržující se kalicha.

V roce 1420 přitáhl král se svým vojskem nejprve do Kutné Hory, kterou 3. května dobyl. Následně pak 7. května přechází na Zikmundovu stranu i správce Pražského hradu Čeněk z Vartemberka, který odráží spojená vojska pražanů a východočeských husitů. Pokus poselstva pražanů z 15. května o příměří se Zikmundem, nacházejícím se v Kutné Hoře, ztroskotal a Praha se obrací se žádostí o pomoc na Tábor. Táborské vojsko mezitím poráží nepřátele jednak u Benešova a jednak u Poříčí nad Sázavou. Dne 20. května přispěchali táboři do Prahy. Dne 26. června orebité vybojovali na Zikmundovi Hradec Králové. Dne 30. června byl Mikuláš z Husi v čele několika set jezdců nucen opustit Prahu, aby uhájil Tábor, který byl obléhán Oldřichem z Rožmberka, zásadním odpůrcem husitů. Oldřichův tah byl úspěšně odražen. V červenci křížácké vojsko dorazilo k Praze. V den 12. července došlo na Smíchově ke střetu husitů a jejich protivníků. O dva dny později spojená vojska táborských, pražanů a orebitů slavně a na celé čáře zvítězila nad Zikmundovým vojskem. Zde se opět vyznamenal jako vynikající vojevůdce Jan Žižka. Tato událost je známa jako Bitva na Vítkově, avšak ta část Prahy, kde tento vrch stojí, nese na paměť této bitvy název Žižkov.

Jelikož Pražský hrad byl stále v rukou Zikmundových spojenců, mohla se zde 28. července uskutečnit slavnostní, avšak národem neuznaná korunovace Zikmunda Lucemburského na krále českého a tedy panovníka zemí Koruny české. Nakonec (22. srpna) táborité Prahu opustili kvůli věroučným neshodám s Pražskou universitou (Karlovou) a duchovenstvem.

Táborská církev²⁵ nakonec vsadila na úplné zpretrhání svátostných vazeb na Řím, včetně apoštolské posloupnosti. Zavrhl většinu svátostí, vyjma křtu a Večeře Páně, jejíž význam redukovala na pouhou památku a přítomnost Krista vnímala jako toliko duchovní. Podobným způsobem se postavila také k obrazům a relikviím a nakonec ke světecké účtě jako takové. Spolu se vzýváním svatých opustila také modlitby za zesnulé a s nimi spojenou nauku o očistci. Papežský primát byl odmítán stejně jako koncepce neomylnosti církve ve věcech víry a mravů a učitelské autority koncilů. Za jediný neomylný pramen víry a spásy bylo považováno Písmo svaté a z dosavadních předepsaných modliteb zůstal pouze Otčenáš. S papežským primátem padly pochopitelně také odpustky (byť očištěné od „vší kacířské ohavnosti“). Opuštěna také byla veškerá liturgická nadstavba stejně jako chrámová výzdoba.

²⁵ LAMBERT, M. cit. dílo (2000), s. 483–487; srov. též Táboři. In: *Ottův slovník naučný* (25. díl). Kol. autorů, Argo/Paseka, Praha 2002, s. 15–16.

Zato došlo k nápadnému zpřísnění požadavků na mravní řád věřících. Již zmíněný odpor k ornátům a tonsurám stejně jako požadavek nosit vousy u tábořských kněží svědčil o určité averzi k zavedeným normám a zvyklostem. Tyto myšlenky jsou podrobně shrnuty v hlavním spise vrchního představitele tábořské duchovní obce Mikuláše Biskupce z Pelhřimova „Vyznání a obrana táborů“. Autor sám vyjadřuje svůj odpor nejen ke krutému trestání kacířů, ale i k trestu smrti jako takovému. To bylo jedním z hlavních bodů jeho pozdějšího sporu s Žižkou.

Tento směr také částečně předjímal některé z prvků Chelčického myšlenek (mj. učení o trojím lidu). Také vůči královskému úřadu zde existovalo mnoho námitek s odvoláním na biblickou pasáž, ve které Hospodin ústy proroka Samuela varuje izraelský lid před neblahými důsledky instituce království. Všechny tyto radikální teze byly většinou husitů odmítnuty a nikdy nezískaly úplnou podporu ani všech obyvatel Tábora. Zbývající směry formující se národní církve naopak až úzkostlivě hájily stávající pouta k Římu (tedy ke katolictě), jelikož stále sami sebe chápali jako plnohodnotnou součást katolické církve, kterážto zůstává církví pravou – i přes nešvary, které se v ní usadily a které nápravu samozřejmě potřebují.

„Přímo generální útok proti Táboru podnikl Příbram (...) obšírným vypočítáním tábořských vin ve spisu Život kněží tábořských. (...) zde nevynechal kritiku tábořského pojetí pokání. Táborští kněží podle něho nedodržují formu zpovědi (...) tvrdíce, že (...) se (...) hříšníci mají zpovídat samému Bohu. (...) i když vyslechnou zpověď, nerozhřešují ani neukládají zadostiučinění v podobě půstu, almužny (...) Mistr Příbram (...) Uznává všech sedm svátostí, většinou v katolickém duchu, a u pokání shledává všechny tři části, tj. ušní zpověď, která má být svěřena způsobilému knězi, lítost a zadostiučinění. Odsuzuje jako heretiky ty, kdo odmítají ušní zpověď, nebo kněze, kteří neukládají zadostiučinění (...)“²⁶

Dva dny po Zikmundově korunovaci na českého krále se na jeho příkaz vojsko první křížové výpravy do Čech rozešlo a Prahu opustilo. Křížová výprava tak skončila fiaskem. Sebevědomí pražských husitů pod dojmem tohoto vítězství velice vzrostlo, a proto se rozhodli znovu získat Vyšehrad, který byl tou dobou také v rukou nepřítele. V pevnosti husitům úspěšně vzdorovalo asi tisíc žoldnéřů, avšak pražanům přišli na pomoc nejen orebité, ale také severočechští husité ze Žatce, Slaného a Loun spolu s menším oddílem táboritů. Vyšehrad se tak ocitl opět v rukou husitů. Nepřátelská posádka na Vyšehradě neměla již dostatek potravin a snědla dokonce své koně. Velitel posádky byl již rozhodnut pevnost vydat, jestliže se včas nedostaví Zikmundovy posily. Tyto posily však dorazily k Praze až 1. listopadu, tedy v den, kdy nejpozději podle slibu daného husitům, se hradní posádka měla vzdát. Posádka svůj slib

²⁶ KEJŘ, J. *Husitské učení o pokání a zpovědi*. In: *Husitský Tábor* (č. 15), 2006, s. 56.

dodržela a nových bojů o Prahu se již neúčastnila. Zikmund a jeho početná armáda však ani napodruhé neuspěla. Když se Zikmundovo vojsko pokoušelo rozprášíť husitské ležení u Pankráce (obehnané mohutným valem a příkopy), byl tento útok rozhodně odražen a navíc způsobil Zikmundovi nové škody. Praha tak slavila druhé velké vítězství.

Během srpna a září svedl v jižních Čechách Jan Žižka několik úspěšných lokálních bojů. Největším z těchto vítězství muže s pověstí neporazitelného vojevůdce se uskutečnilo 12. října u Panského Brodu, kde to byl opět Oldřich z Rožmberka, kdo stanul v čele Žižkových protivníků.

V Praze dne 10. prosince v domě Petra Zmrzlíka probíhaly disputace mezi tábory a pražany o otázkách víry a bohoslužby. K žádné dohodě nedošlo a spory mezi oběma křídly ještě neuspořádané české církve se naopak vyostřily.

Dne 27. ledna 1421 byla z rukou protihusitské strany vyrvána poslední pražská tvrz, a to Nový hrad u Kunratic. Města, která po dobu husitských válek stále zůstávala v rukou protivníka, byly v západních Čechách Cheb a Plzeň, v severních Čechách Děčín a Stráž pod Ralskem, ve východních Čechách Broumov a v jižních Čechách České Budějovice. Ve zbytku Čech, jinak ovládaném husity, držela protihusitská strana nadále hrady Zvíkov a Karlštejn. Všechna města na Moravě a ve Slezsku byla ovládána stavy věrnými Zikmundovi.

Během března 1421 podnikl Žižka několik tažení na západě Čech a mimo jiné obléhal Plzeň. Dne 16. března dobyla Žižkova vojska Chomutov a následně 1. dubna společně s pražany také Beroun. Během dubna spojená vojska táboritů, pražanů, orebitů a severočeských husitů podnikla několik válečných výprav ve východních Čechách. Český Brod byl dobyt 17. dubna a Kolín 22. dubna. Den poté se husitům dobrovolně vzdala města Čáslav a Nymburk a o dva dny později padla do husitských rukou také Kutná Hora. Mezi 26. a 28. dubnem obléhala vojska táboritů a pražanů Chrudim, která se jim rovněž vzdala. Poté se ocitla pod mocí kalicha také města jako Mýto, Polička nebo Litomyšl. Pražský hrad, který se mezitím opět na čas ocitl v rukou nepřátelské strany, byl znovu získán pro kalich, a to nevelkým houfem pražanů.

Pro začátek 20. let 15. století v Českých zemích se vžilo označení „denní válka“, a to kvůli neustálému každodennímu i přes zimu pokračujícímu válčení. Země tím velice trpěla a podstatně zchudla. Stinnou stránkou jinak velmi obdivuhodných bojovníků za věc kalicha byla účast zfanatizované luzy, která nemilosrdně ničila vše, na co přišla při dobývání hradů, pevností a opevněných klášterů. Dokonce i Žižka, který byl na válečníka své doby značně vzdělán, býval k poraženým nepřítelům nemilosrdný a někdy až nesmyslně krutý. Litoměřice se tak například vzdaly raději pražanům, nežli Žižkovi. Během května skončila v rukou strany pod obojí také města Jaroměř a Dvůr Králové.

V průběhu června zasedal v Čáslavi Zemský sněm složený ze zástupců panstva, rytířstva a měst. Co se týče stavu duchovního, nebylo pokládáno za důstojné služebníků božích zaměstnávat se světskými záležitostmi. Na tomto sněmu byly vyhlášeny tzv. čtyři pražské artikuly (články neboli kusy).

Zkrácené znění artikulů:

„Najprvé: aby slovo božie po kráľovství Českém svobodně bez překazy od křesťanských kněžíe bylo zvestováno a kázáno.

Druhé: aby velebná svátost těla a krve pána našeho Jesu Krista pod oběma spôsoboma chleba a vína všem věrným křesťanom starým i mladým svobodně byla rozdávana, podlé jeho ustanovenie a prikázanie.

Třetie: že mnozí a mnišie světským řádem panují nad velikým zbožím tělesným proti Kristovu prikázání a na překazu svému kněžskému úřadu a k veliké škodě stavu světského, aby takovým kněžím to neřádné panování odjato a stanovenó bylo, a aby podlé čtenie nám příkladně živi byli k stavu Kristovu a apoštol-skému.

Čtvrté: aby všichni hřiechové zjevní smrteľní, a jiní neřádové zákonu božiemu odporní, řádem a rozumně od těch, jenž úřad k tomu mají, v každém stavu bylo stavováni a kázáni, a zlá a křivá pověst o této zemi České aby očištěna byla, tak aby se obecné dobré kráľovstvie a jazyku Českému dalo.“²⁷

V těchto bodech stojí strana pod obojí a Čechové pevně na půdě křesťanské ortodoxie, jak byla formulována a chápána církevními otci křesťanského starověku, starokřesťanskými koncily všeobecné církve a věřícími staré (1. tisíciletí) církve. Z kacířství jsou papežskou kurií obviňováni zejména kvůli druhému článku, zvenčí vykládanému jednostranně (sektářsky)

²⁷ VESELÝ, Zdeněk. *Dějiny českého státu v dokumentech*. Victoria Publishing, Praha 1994, s. 87; srov. též tamtéž, s. 83–85.

v tom smyslu, že přijímající pod jednou nemůže být vůbec spasen²⁸. Ačkoli některá prohlášení Jakoubka ze Stříbra, většinou tlumočící nějaký evangelijní text (v tomto případě Jan 6,53–56), vytržena z kontextu mohou takto drsně vyznívat, při pozorném čtení jeho spisů nelze z těchto vět vyvozovat, že by zastával takto vyhrcoené a přísné stanovisko.

„Husité nepopírali, že Kristus je cele přítomen v každé z obou způsobů ani že Jan 6:53 smí být chápán duchovně, avšak, jak Jakoubek pádně prohlašoval, tyto námitky nebyly k věci. (...) Husité nepopírali obětní charakter mše: vlastně toto téma ignorovali, tak jako to dělala většina tehdejších katolických autorů. (...)“²⁹

Přesto však je nutno konstatovat, že jak Jakoubek, tak ostatní teologové strany podobojí pokládali praxi podávání podjednou za nesprávnou, ba nekanonickou. Z tohoto důvodu citují mnohá kanonická pravidla synod prvního tisíciletí a některých církevních otců. Výše zmíněný čáslavský sněm prohlásil tyto artikuly za zemský zákon a odmítl nároky císaře Zikmunda na český trůn. Kromě toho byla zvolena dvacetičlenná prozatímní zemská vláda. Byla tvořena 4 zástupci Prahy, 4 zástupci ostatních měst, 5 zástupci panstva a 7 zástupci nižší šlechty, mezi kterými byl i Jan Žižka.

Koncem června 1421 se uskutečnil v Praze nový převrat. Radikálové v čele s Janem Želivským se chopili vedení Novoměstské radnice. Brzy však získal výřečný kazatel pověst diktátora a to se zdálo být v rozporu se třetím artikulem o světském panování kněží. Želivský krátce nato 5. srpna vedl pražské husitské vojsko při tažení na sever, ale byl poražen u Mostu. V září ze severozápadu vkročila do země vojska 2. křížové výpravy a oblehla Žatec, ale zpráva o blížícím se vojsku husitů vyděsila křížáky tak, že se dali na útěk. V Praze 19. října Želivského strana upevnila svou moc a do čela pražského vojska jmenovala hejtmana Jana Hvězdu z Vícemilic. Tou dobou válčil Žižka na západě Čech proti plzeňskému lanfriedu (doslova: zemský mír). Jednalo se o dohodu stavů strany podjednou na obranu proti polním vojskům jednotlivých husitských svazů. Přes několikerá obležení u vrchu Vladař se Žižka vítězně probil až k Žatci. Začátkem prosince přitáhl Žižka s početným vojskem táboritů do Prahy, aby pomohl uhájit hlavní město království před hrozícím nepřátelským vpádem. Spojená vojska strany podobojí očekávají nepřítele u Kutné Hory na 8. prosince. O dva týdny později padá zradou svých obyvatel Kutná Hora do Zikmundových rukou. Poblíž Kutné Hory na Kaňku jsou husité obleženi nepřítelem, avšak v prosincové noci se husité probijí a následně ustoupí ke Kolínu. Když se 6. ledna 1422 u Kutné Hory objevuje Žižka, Zikmund se ani neodvážá

²⁸ Je velikou otázkou, zda vůbec někdo z přívrženců kalicha někdy takto vyhrcoený výklad druhého artikulu zastával (pozn. autora).

²⁹ KAMINSKY, H. *A History of the Hussite Revolution*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles 1967, s. 111–113.

boje. Dá zapálit město a s celým vojskem ustupuje. Za dva dny nato je ustupující nepřátelská armáda zastižena u Habrů a na hlavu poražena. Další den Žižka odráží uherskou jízdu u Německého Brodu (Havlíčkův Brod) a po jednodenním obléhání se města zmocňuje. V tomtéž měsíci se spojená husitská vojska vrací ku Praze.

V březnu je lstí staroměstských (umírnění) Jan Želivský sťat³⁰ na Staroměstské radnici, a přestože se jeho stoupenci bouří a ještě nějaký čas zůstávají u moci, krajní radikalismus v Praze tím bere zaslé a od té doby se u moci střídají jen umírnění a centristé. V té době se dovršuje ideová roztržka mezi tábority a umírněnými husity, z nichž ti druzí již pomýšlejí na volbu nového českého krále. Žhavými kandidáty jsou polský král Vladislav Jagiello (pokřtěný v dospělosti – narodil se vlastně jako pohan) a jeho příbuzný, litevský kníže Vitold. Vitold posílá do Čech jako zástupce svého synovce Zikmunda Korybutoviče. Tento ctižádostivý muž má sám zásluh na českou korunu a nerad by ji přenechal svému strýci. Když v květnu přijíždí do Prahy, účastní se ihned obléhání Karlštejna (ten je v rukou strany podjednou) pražany. V červnu pak také táborští hejtmané vyjadřují svou ochotu uznat Korybuta za zemského správce. Na začátku srpna slibuje kníže před zemským sněmem v Čáslavi dodržování pražských artikulů. Poté svede několik úspěšných bojů ve východních Čechách a upevňuje tím svou pozici. Koncem září 1422 tábořský hejtman Bohuslav ze Švamberka podporuje pražské radikály při pokusu o další převrat, avšak neúspěšně. Dlužno podotknout, že ne všichni, které zde nazýváme radikály, sdíleli tábořské věroučné teze. Je zde spíše míněna politická neústupnost při hájení programu 4 artikulů. Teologicky mohli být tito „radikálové“ poměrně konzervativní.

Na pomoc Karlštejnu, obleženému husitskými vojsky, přichází do Čech vojsko třetí křížové výpravy. Tato křížová výprava se však rozpadla vlastní nekázní. V listopadu skončilo neúspěšné obléhání Karlštejna pražany a bylo uzavřeno příměří mezi obléhateli a posádkou hradu. V prosinci pak na rozkaz velkoknížete Vitolda odjel Korybut z Čech. Mezitím totiž došlo k dohodě mezi Vitoldem a Zikmundem Lucemburským. V dubnu následujícího roku dochází k roztržce mezi tábority a teologicky konzervativnějším Žižkou. Ten se svými věrnými z Tábora odchází a ve východních Čechách na základech orebského bratrstva buduje nové bratrstvo pod názvem Menší (či nový) Tábor.

Žižkovo plní vojsko má přísně vypracovaný vojenský řád³¹. Textově sice stručný, ale přitom nekompromisní a důsledný v prosazování všech čtyř artikulů pražských v jejich plném rozsahu. Tak Žižka a jím reorganizované východočeské bratrstvo (jeho členové byli později,

³⁰ Želivského násilná smrt je jakýmsi mezníkem na cestě od slovní disputace k ozbrojenému boji mezi jednotlivými frakcemi uvnitř husitského hnutí (pozn. autora).

³¹ ČERMÁK, K. *Listy Jana Žižky z Trocnova a jeho Vojenský řád*. Čáslav 1912 (vl. nákl.)

po Žižkově smrti, nazývání sirotky) zaujalo středovou pozici mezi táborským radikalismem a pražským konservativismem. (V samotném radikálním křídle strany podobojí dochází k určitému dělení na radikály náboženské, radikály politické a sektáře, kteří šli příliš za hranice únosnosti.) I v tomto novém prostředí Žižka potvrzuje v mnoha taženích své vojevůdcovské nadání. V říjnu 1423 na Svatohavelském sněmu v Praze vzniká nová zemská vláda, ve které má již účast pouze šlechta a Praha jako jediné město. Tato vláda je nakloněna umírněným idejím a kompromisním řešením a plánuje akce proti radikálům včetně těch východočeských. Ve východních Čechách svádí Žižka boje proti části místní šlechty a některým městům, která se drží Zikmunda a jednušek (tak byla hanlivě nazývána strana podjednou). V červnu 1424 přijíždí tajně do Prahy Zikmund Korybut, kterému konzervativní křídlo husitů nabídlo českou korunu. O 3 měsíce později však již slepý Žižka (o druhé oko přišel při obléhání hradu Rábí) uzavírá smír s pražany na Špitálském poli a to 14. září 1424. O 6 dní později je vnitřní mír upevněn Úmluvami ve Zdicích.

Během výpravy na Přibyslav náhle 11. října umírá Jan Žižka na žaludeční vřed. V té době začínají houstnout spory mezi táborskými kněžími a pražskými teology. Ti druzí opakovaně zdůrazňují, že si za žádnou cenu nepřejí úplnou a nenapravitelnou roztržku s římskou církví, kterou stále chápou jako církev mateřskou a dějinnou pokračovatelku novozákonní, apoštoly vedené církve. Roku 1425 začínají spory mezi konzervativním a radikálním křídlem husitského hnutí nabývat vojenské povahy. Bratrstva (táborské, severočeské a sirotčí) se vojensky zmocňují některých měst patřících doposud pod pražský svaz. Tyto válečné střety byly mnohdy ničivé a vysloužily si název „bratrovražedné boje“. Mnohdy dochází ke krátkodobému smíru mezi husity, avšak posléze spory opět propukají. Polní vojska jednotlivých bratrstev podnikají tu a tam (pod záminkou šíření slávy kalicha) kořistnické až loupeživé výpravy do sousedních zemí, zvané „spanilé jízdy“³² (neboli rejsy). Do čela táborského bratrstva se jako vojevůdce a politik dostává mezitím Prokop Holý (zvaný také Veliký), který je knězem. Na rozdíl od vousatých kněží charakteristických pro Tábor však nenesí plnovous, z čehož nejspíš vzniká jeho přízvisko. Přízvisko Veliký vzniklo pro odlišení od jedné z hlavních vůdčích osobností sirotčího svazu Prokopa Malého neboli Prokúпка. Na začátku roku 1427 se Zikmund Korybut pokouší získat na svou stranu i šlechtice a města strany podjednou. Mezi pražany však jeho oblíbenost spíše klesá, když se 17. dubna 1427 pokouší v Praze o převrat, který skončí nezdarem. Následně je svými odpůrci zajat, odvezen z Prahy a uvězněn. V Praze od té doby dominovali spíše centristé nežli výslovní konzervativci. Konzervativci mezi husi-

³² Spanilé jízdy a bratrovražedné boje patří k nejtragičtějším fenoménům husitských válek (pozn. autora).

ty, unavení neustálými boji, stále více tíhli k dohodě se stranou podjednou a za dohodnutých podmínek i k eventuálnímu uznání císaře Zikmunda jako českého krále.

Předchozího roku (1426) na jaře a začátkem léta ztroskotala protihusitská vojenská ofenzíva saských šlechticů vedená vévodou Fridrichem Bojovným a na podzim téhož roku se Prokopovi Holému podařilo vyhnat z Moravy vojska vévody Albrechta Rakouského, který byl zetěm císaře Zikmunda. Na říšském sněmu ve Frankfurtu byla 27. dubna 1427 vyhlášena 4. protihusitská křížová výprava. Mezitím se táborité zmocnili strategicky výhodného města Stříbra (28. srpna 1426) a v květnu 1427 podnikla spojená vojska strany podobojí úspěšný vpád do (země) Lužice. Čtvrté křížové výpravy se účastní mimo jiné Otto Trevírský a Fridrich Braniborský. Několik dní sice křížáci obléhali Stříbro, avšak celé křížácké vojsko se rozpadlo, respektive rozprchlo již 4. srpna 1427. Naproti tomu husité slavili nový úspěch dobytím Tachova. Na konci roku 1427 se také Kolín, ovládaný stoupenci Zikmunda Korybuta, dostává do rukou rozhodnějších stoupců strany podobojí. Roku 1428 se uskutečnilo mnoho spanilých jízd a vedle toho také tažení na Moravu, do Slezska a na Slovensko. Dne 27. října je Zikmund Korybut propuštěn ze zajetí a definitivně opouští České země. Mnoho husitů unavených vleklými boji začíná být nakloněno dohodě s císařem. Na jaře 1429 jedná zemský sněm v Prešpurku se Zikmundovými pověřenci, avšak k dohodě se dospět nepodaří. V létě téhož roku ztratila strana podobojí významného duchovního vůdce Jakoubka ze Stříbra, jenž skončil přirozenou smrtí dne 9. srpna.

„Ztráta, jakou byl pro revoluci Jakoubkův skon, projevila se však brzy ještě jiným směrem, zesílením sporů mezi husitskou pravicí a středem. Ten pozbyl v Jakoubkovi svého hlavního mluvčího, jehož autorita držela na uzdě v Praze i v pražském svazu živly reakce, stále silné zejména na Starém Městě. Tyto kruhy si pospíšily, sotva Jakoubek zavřel oči, posílit svoje pozice vymožením návratu několika významným mistrům, kteří odešli po Korybutově pádu z města, nechtějíce se podrobit řádům, jež měly zajistit proti útokům na Jakoubka a jím zavedenou zjednodušenou bohoslužbu a proti pokusům o obnovu bohoslužby katolické a tím o kapitulaci před Římem. Jakoubek byl muž krajně snášenlivý, ale v obraně revoluce neznal smlouvání. A nabyt příliš trpkých zkušeností s některými někdejšími kolegy univerzitními, aby nedošel přesvědčení, že konec jejich snahám o zvrácení díla revoluce a jejich pletichám může učinit jedině jejich odchod z Prahy. Jeho smrt umožnila jim nyní přece návrat, když se zavázali vzdát se jakýchkoliv útoků na řády, zavedené Jakoubkem, i na jeho a Husovy spisy.

Jejich návrat posílil na Starém Městě směr, nepřátelský bratrstvům, a vedl brzy k novým sporům mezi Starým a Novým Městem, jež se čím dále tím více klonilo k Sirotkům.“³³

Rok 1430 je ve znamení dalších spanilých jízd do německých zemí. Poslední křížová výprava, tedy pátá, se uskutečnila r. 1431, kdy se do jejího čela postavil sám papežský legát kardinál Cesarini. Její vojska se s husity střetla 14. srpna 1431 u Domažlic, kdy se celé nepřítelovo vojsko dalo na panický útěk, při kterém vůdce výpravy údajně ztratil svůj červený kardinálský klobouk. Dne 15. října se účastníci Basilejského koncilu rozhodli nabídnout husitům jednání o 4 pražských artikulech. Tato nabídka byla doručena do Prahy 15. listopadu. V únoru 1432 se sešel zemský sněm a přijal pozvání do Basileje. Ještě před vysláním zástupců na koncil došlo k jednání mezi zástupci koncilu a strany podobojí v Chebu, kde byla uzavřena dohoda známá jako „chebský soudce“. Bylo dohodnuto, že soudcem v případných sporech má být výhradně Písmo svaté, praxe Kristova a apoštolů spolu s otcí a koncily na nich se zakládajícími. Apoštolská doba a celá doba staré církve (první tisíciletí) má být normou pro všechna další období dějin církve. V září 1432 bylo na zemském sněmu v Kutné Hoře sestaveno poselstvo, které mělo zastupovat celou stranu podobojí na koncilu. Toto poselstvo vyjelo z Prahy 6. prosince 1432 a do Basileje dorazilo 4. ledna 1433.

7. Závěr husitských válek a porevoluční konsolidace

Husitské poselstvo mělo toto základní složení: Oldřich ze Znojma, Jan Rokycana, Petr Payne (zvaný Engliš, žák Jana Viklefa) a Mikuláš Biskupec z Pelhřimova. Oldřich hájil první artikul o svobodném kázání Božího slova, Rokycana hájil druhý artikul o přijímání podobojí, Engliš třetí o zákazu světského panování církve (a omezení jejího velkého vlastnictví tělesného) a Mikuláš poslední čtvrtý o trestání smrtelných hříchů.

„Prvním krokem k provedení plánu bylo vymoci na koncilu povolení kalicha husitům. Basilejští diplomati si byli dobře vědomi, že nová cesta do Prahy je marná, nepodaří-li se jim přimět koncil k tomuto vážnému ústupku, a že jedině on jim může zajistit podporu pražského svazu proti polním vojskům. A to nebyl úkol nikterak malý. Nebyla to pouhá náhoda, že se kalich stal korouhví spojující tolik směrů husitské vzpoury. Lépe než cokoli jiného ztělesňoval zajisté zásadní, takřka propastný rozdíl mezi husity, kterým byl nejvyšší autoritou Kristus a církev prvotní, apoštolská, a mezi církví, která byla přesvědčena, že je touto autoritou sama skrze Ducha svatého, jenž prý ji řídí. Co bylo v kostnickém procesu Husově zahalováno širší

³³ BARTOŠ, F. M. *Husitská revoluce: II. Vláda bratrstev a její pád (1426–1437)*, Academia, Praha 1966, s. 55.

veřejnosti učenými formulemi bohosloveckými, toto do základů protichůdné pojetí církve, vyniklo v hesle kalicha způsobem každému pochopitelným. Církev to rychle vycítila a pospíšila si kalich slavnostně zatratit jako smělou vzpouru a nedala se přimět žádným způsobem k tomu, aby vyhověla husitským žádostem o povolení kalicha. Byla si příliš dobře vědoma toho, že by sebemenším ústupkem nebezpečně zadala základní zásadě katolické církve, neuznávat žádné jiné autority, než autoritu vlastní.“³⁴

Proti Oldřichovi stál jako disputant německý dominikán a inkvizitor Heinrich Kalteisen, proti Rokycanovi chorvatský dominikán Jan Stojkovič z Dubrovníka, proti Englišovi barcelonský arcijáhen Jan Palomar a proti Biskupcovi Jiljí Charlier (synovec Husova největšího kostnického oponenta Jeana Gersona z Pařížské univerzity). První slyšení husitů na koncilu se uskutečnilo 10. ledna 1433. Toto první jednání bylo bezvýsledné a čtyři dny po jeho zahájení zklamání Čechové odjeli z města.

Mezitím polní vojska bratrstev nadále podnikala rejsy a původní přísná kázeň začala podléhat rozkladné demoralizaci. Zatímco za Žižky byla pojímána všechna tažení jako svatá válka, prostá loupení a kořistnictví, za jeho nástupců tyto ideje postupně vzaly za své, takže fanatismus – jakkoli byl odsouzeníhodný – byl nyní nahrazen ještě nižšími neřestnými vášněmi.

Poselstvo opustivší Basilej bylo následováno několika zástupci koncilu, s nimiž 8. května 1433 dorazilo do Prahy. Jednání mezi Čechy a posly koncilu probíhala dále v pražském Karolinu, ale bez úspěchu.

Nové poselstvo se společně se zástupci koncilu vydalo na cestu zpět do Basileje 12. července a do města dorazilo 2. srpna. Nová jednání končí dohodou známou jako Basilejská kompaktáta³⁵. První artikul o svobodném kázání Božího slova křesťanskými kněžími po království českém je doplněn uznáním autority biskupů (spolu s koncily a papežem) nad kněžími ohledně kázání (nemá se nic konat bez souhlasu a vědomí biskupa). Potulní kazatelé biskupem neschválení se protíví církevnímu řádu. Druhý artikul o přijímání podobojí byl přijat s doplňkem, že se má takto podávat každému s upozorněním, že pod každou z obou způsob je přítomen celý Kristus a to nerozděleně a přijímání podobojí není bezpodmínečně nutné ke spáse. Za nebezpečnou pro spásu je třeba uznávat myšlenku, že kalich je věc zbytečná. Třetí artikul o panování církve světským právem nad hmotnými statky byl vyřešen tím, že ti, kteří složili sliby dobrovolné chudoby, mají je zachovávat a ti ostatní z duchovního stavu mohou být správci „časných dober“, ale mají jich užívat v rozumné míře k vlastní obživě a užit-

³⁴ BARTOŠ, F. M. cit. dílo (1966), s. 155.

³⁵ LAMBERT, M. cit. dílo (2000), s. 490–494; srov. též Kompaktáta. In: *Ottův slovník naučný* (14. díl). Kol. autorů, Paseka/Argo, Praha 1998, s. 152–154.

ku církve (k plnění ctností). Čtvrtý artikl o trestání smrtelných hříchů byl doplněn tím, že soudní pravomoc nad zločiny církevněprávní povahy (jakož i světskoprávní) má být v rukou právoplatných autorit. Nové poselstvo koncilu přijelo do Prahy 11. listopadu 1433, kde jej uvítala většina kališnické šlechty a pražského měšťanstva nakloněná dohodě s oficiální církví i za cenu roztržky s radikálnějšími proudy husitství. Na konci měsíce se schází nový zemský sněm, který přijímá kompaktáta s tím, že přijímání podobojí nemá být v Čechách alternativní, nýbrž standardní praxí.

Na začátku prosince byl zemským správcem zemí Koruny české zvolen Aleš Vřešťovský z Rýznburka. Dne 12. prosince 1433 byl sněm odročen, avšak začátkem ledna opět zahájen. Proti polním vojskům bratrstev formují kališníci i katolíci páni tzv. panskou jednotu, která společně s pražany uznává Zikmundův nárok na trůn a která později – 30. května 1434 – poráží vojska radikálů v bitvě u Lipan. V červnu a v červenci bylo na zemském sněmu vyhlášeno všeobecné příměří, kde se hejtmané bratrstev zavázali neobnovovat polní vojska. Nespokojenci s tímto příměřím a s vnímanou polovičatostí kompaktát se sešli v Táboře na prosincovém „protisněmu“ pod vedením Jana Roháče z Dubé (který byl Žižkovým osobním přítelem), odhodlaným bojovat za věc kalicha. V březnu 1435 formuloval pražský zemský sněm podmínky všeobecného uznání Zikmunda za panovníka. V červenci probíhá jednání Čechů se Zikmundem v Brně, kde přes jisté komplikace způsobené zástupci Basilejského koncilu, dochází k uspokojivé dohodě.

Po prohrané bitvě táboritů s rožmberskými vojsky 19. srpna se mění politická orientace Tábora, který nyní hledá cestu ke smíru se Zikmundem. Dne 29. února následujícího roku schvaluje zemský sněm uzavřené dohody. V červnu a v červenci zasedá v Jihlavě zemský sněm, na němž jsou urovnány vzájemné neshody za cenu oboustranných ústupků. Kompaktáta se stávají zemským zákonem a smír Čechů s církví je tak dokonán. Zároveň dochází k emancipaci stavů a uznání jejich privilegií. Brzy nato, 14. srpna, rozhodl zemský sněm o vydání jak korunovačních klenotů, tak zemských desek, čímž byl císař Zikmund slavnostně uznán za právoplatného panovníka českých zemí.

Dne 23. srpna byl Zikmund v Praze přivítán a byl mu složen hold. Stvrzené dohody však od počátku dodržoval spíše liknavě. Ke konci září přešel do opozice proti Zikmundovi Hradec Králové, což na čas prodloužilo trvání domácích bojů. Zato Tábor ke konci ledna 1437 dosáhl od uznaného panovníka povýšení na královské město. V Hradci Králové začátkem března propukl převrat a město se podrobilo nové moci. Začátkem léta dochází k částečné restituci klášterů jejich řeholím a do městských rad jsou dosazováni lidé věrní králi. V září 1437 kapituluje posádka hradu Sión a Jan Roháč spolu s dalšími zajatci je s'at. Tímto razantním

činem proti sobě Zikmund popudil opět většinu stavů včetně vítězů u Lipan z panské jednoty. Sám velitel vojsk panské jednoty u Lipan Diviš Bořek z Miletínka se nyní staví do čela protizikmundovské koalice. K této koalici se opět přidává Tábor. Dne 11. listopadu opouští král Prahu a míří do Uher. Během cesty však panovník umírá ve Znojmě 9. prosince 1437. Následníkem trůnu se stává jeho zeť, rakouský vévoda Albrecht Habsburský, který nebyl straně podobojí a kompaktátům vůbec nakloněn, avšak proti většině stavů, které v té době začínaly být rozhodující politickou silou v zemi, si musel počínat opatrně.

Na jihovýchodě Evropy začínala tou dobou vzkvétat nová velmoc – Osmanská říše. Evropa začíná proti výbojně a nepřátelské politice osmanských sultánů sjednocovat své vojenské síly. Albrecht časem podléhá těžké nemoci a umírá 27. října 1439. Následník trůnu Ladislav (přezdívaný Pohrobek) se narodil krátce po otcově smrti a to 22. února 1440. Byl brzy po narození prohlášen za panovníka, ale z důvodu jeho nezletilosti nebylo jisté, kdo zemi povede. Velký vliv získávala strana Hynka Ptáčka z Pirkštejna. Ten však zanedlouho zemřel a byl vystřídán Jiřím z Poděbrad (jedním z vítězů u Lipan), který byl zemským sněmem zvolen za správce roku 1448. Jiřík se ukázal jako velmi schopný státník ochotný ke kompromisům a smírným řešením. Ladislav Pohrobek však zemřel dříve, nežli dosáhl plnoletosti a bylo třeba zvolit nového krále, přičemž se většina stavů nakonec shodla na Jiřím z Poděbrad, který byl zvolen za krále 2. března 1458. Během husitských válek docházelo postupně ke konsolidaci roztroušené kališnické církve, alespoň v rámci jejího umírněného, tedy politicky i teologicky kompromisního, křídla. Správcem duchovenstva podobojí byl mistr Jan Rokycana³⁶ nejprve jako generální vikář arcibiskupství pražského v době, kdy byl arcibiskupský stolec neobsazen. Do této funkce byl zvolen roku 1429 a o 6 let později byl rovněž zemským sněmem zvolen za arcibiskupa (nebyl nikdy potvrzen papežem ani nezískal biskupské svěcení). Prahu musel začas opustit pro neshody se Zikmundem, avšak poté, co byl Jiřík zvolen správcem, se na své místo vrací. Užíval tedy titulu zvoleného pražského arcibiskupa a z tohoto titulu vykonával pravomoci nejvyššího ordináře českých zemí (především v oblasti jurisdikce) a mohl také vykonávat svou kněžskou službu. Co však podle prastarých kanonických norem nemohl – neboť sám je uznával jako závazné – bylo světit nové kněze a jáhny. Jakmile začínal nejprve neuspořádaný církevní útvar utrakvismu nabývat určitějších forem, měl strukturu spíše decentralizovanou se značnou mírou samosprávy místních obcí a možností laiků podílet se na správě farnosti a účastnit se volby faráře.

Od počátku platnosti kompaktát bylo mnoho těch, kteří je pokládali nejen za nepatřičný ústupek od artikulů, ale také za určitou lest italských a německých prelátů nastraženou na ty

³⁶ Rokycana. In: *Ottův slovník naučný* (21. díl). Kol. autorů, Argo/Paseka, Praha 2000, s. 915–919.

obyvatele českých zemí, kteří byli věrni kalichu. Jako pouhý taktický ústupek skutečně vnímala kompaktáta značná část kardinálského sboru a vysokého kléru strachujícího se o svá privilegia. Kompaktáta byla skeptiky z řad kališníků hanlivě označována jako „komprdáta“. V Čechách v jeden čas působil italský kazatel pokání Jan Kapistrán, člověk hluboce zbožný a mravně bezúhonný, avšak netolerantní a hledající v každé odchylce nebezpečí pro jednotu církve. Ten mimo jiné ostře kritizoval Jana Rokycanu a utrakvistickou církev.

Katolická církev (podjednou) se nacházela tou dobou bez arcibiskupa a byla spravována tzv. horní konzistoří sídlící při chrámu svatého Víta na Pražském hradě a administrátorem. Po boku zvoleného arcibiskupa podobojí stála tzv. dolní konzistoř při Týnském chrámu na Staroměstském náměstí v Praze. Závěrečný text kompaktát neobsahoval všechny body úmluvy, ale měl charakter spíše krátké symbolické deklarace vytesané na významných kostelích, radnicích a na universitě a to v různých obměnách. Například v dnes již neexistující malé kapli Božího těla stál text v této podobě: „*Léta páně 1437 z rozkazu císaře Zikmunda a legátů basilejských v tomto kostele hlášeno česky, latinsky, uhersky, německy, že Čechové a Moravané Tělo Boží a Krev pod dvoji způsobou přijímající jsou věrní křesťané a praví synové církve (katolické)*“. Mnozí teologové a kněží církve podobojí lpící na apoštolské posloupnosti a jiných atributech pravé církve, avšak zároveň nedůvěřující vrcholné hierarchii římské církve, hledali útočiště u konstantinopolské církve³⁷. Komunikace dvou církví vypadala velmi nadějně, avšak zanedlouho (1453) padla Konstantinopol do rukou osmanských Turků. Nejvýznamnější z východních ortodoxních církví se tak ocitla v izolaci. Mnozí se stále snažili získat východní křesťany (např. Rusy nebo Armény) na svou stranu, avšak kališníci se východním národům stále jevíli jako latiníci a hluboká kulturní propast znemožňovala plodnou komunikaci.

Dnešní česká pravoslavná církev naopak tento původní utrakvismus oceňuje jako poctivou snahu o návrat k prvokřesťanským kořenům. V pravoslavných zemích množství vzdělaného kléru a teologů počítá Jana Husa a Jeronýma Pražského do řad svých mučedníků a světců. Jejich uctívání jako svatých má živnou půdu nejen v české a slovenské, ale také srbské nebo ukrajinské pravoslavné církvi³⁸.

Zvolený arcibiskup Rokycana nebyl v lehkém postavení. Byl napadán jak z řad konzervativního křídla církve, tak i z rozhodnějšího křídla, přičemž jeho nezáviděníhodným úkolem bylo mezi těmito dvěma frakcemi zprostředkovat domluvu. Jako kazatel byl velmi vážný u lidu. Jeho kázání měla velmi ohnivý tón a po svých posluchačích žádal opravdovou

³⁷ Komunikace mezi českými zeměmi a Konstantinopolí – viz <http://www.orthodoxia.cz/dejiny/husite-v-konstantinopoli.htm> (pozn. autora).

³⁸ Uctívání mistra Jana Husa v pravoslavných církvích – viz http://www.orthodoxia.cz/hus_hp.htm (pozn. autora).

horlivost pro boží zákon a život podle evangelia. Zdůrazňoval nejen pokání, ale také výchovu dětí k víře a lásce ke Kristu, častou četbu Písma v rodinách a aplikaci horského kázání v každodenním životě. Na druhou stranu vždy hájil církevní dogmata o transsubstanciaci, mešní oběti, apoštolské posloupnosti, vzývání Panny Marie, andělů a svatých jakožto přímluvců (vyvážené ovšem silným christocentrem), sedmi svátostech, ušní zpovědi, autoritě tradice a církve, očistci a modlitbách za zesnulé. Uměl se také pohybovat v politice a působil jako zpovědník a rádce krále Jiříka, jehož byl dobrým přítelem. Na papežský stolec se mezitím dostal humanista a literát Aeneas³⁹ Sylvius Piccolomini jako Pius II. Muž vzdělaný, ale také velice ctižádostivý. (Spolu s Josephem Ratzingerem asi jediní papežové, kteří jsou známi více pod svými původními občanskými jmény, pod kterými se proslavili dříve, nežli dosáhli papežské hodnosti). Jakmile dosáhl papežské hodnosti, začal si počínat velmi autoritativně s vizí, že přivede Čechy k bezpodmínečné poslušnosti Římu a Petrovu stolci.

Mezitím v Čechách, pod vlivem myšlenek Petra Chelčického, vzniká pod vedením Rokycanova synovce Řehoře (zvaného Krajčí) spolek Bratří a sester zákona Kristova. Vedle vypjatého pacifismu (odmítání jakéhokoliv boje včetně obranného a též trestu smrti) a neuznávání politické doktríny o trojím lidu (viz výše) se v tomto spolku nacházelo mnoho myšlenek navazujících na učení táboritů (zaniklé 1452, kdy se Tábor vzdává Jiříkovi a podřizuje se rozhodnutí pražské synody, která tábořské učení zavrhl) a předjímajících protestantskou reformaci. Tento spolek se stane známým jako Jednota Bratrská či Čeští (Moravští) bratři. Jelikož tento spolek byl původně složen z horlivých posluchačů Rokycanových kázání, byl mu zpočátku nejvyšší představitel církve podobojí příznivě nakloněn. Petra Chelčického si Rokycana osobně do jisté míry vážil, avšak nesdílel jeho zčásti originální a zčásti tábořsko-valdenské teze. Jakmile se tato nová obec s centrem v Kunvaldu začala odklánět od věroučných zásad zastávaných většinou vrcholných kališnických teologů, přestal jí zvolený arcibiskup podporovat a došlo k prvnímu menšímu pronásledování této odnože českého utrakvismu. Přestože král Jiřík ujišťoval římskou kurii o pravověrnosti Čechů a potírání kacířství, napětí mezi papežským stolcem a Čechami sílilo. Nakonec výše zmíněný intelektuál na římském stolci Pius II. (Piccolomini) prohlásil kompaktáta za zrušená a to z toho důvodu, že nevedla k žádoucímu smíru Čechů s církví ani k odstranění heretických tendencí. Stalo se tak roku 1462.

Následující 2 roky rozvíjel Jiřík ideu mírového projektu s existencí mezinárodního soudního dvora a společného parlamentu evropských států pro diplomatické řešení vzájemných sporů a společnou obranu proti vzrůstající vojenské moci Osmanské říše. Tento projekt ztrosko-

³⁹ Aeneas Sylvius. In: *Ottův slovník naučný* (1. díl). Kol. autorů, Paseka/Argo, Praha 1996, s. 262–264.

tal, poněvadž opomíjel papeže a to bylo pro tehdejší evropské panovníky nepřijatelné. Nakonec byl Jiří z Poděbrad roku 1466 exkomunikován a prohlášen papežem Pavlem II. za „z trůnu sesazeného“. Poddaní tak byli dle církevního práva zbaveni povinnosti jej poslouchat. Proti českému králi tak byla vyhlášena nová křížová výprava. Rovněž česká protihusitsky orientovaná šlechta začala organizovat odbojné jednoty proti panovníkovi, avšak ten si jako obratný vojevůdce a schopný státník věděl s těmito vzpourami rady. Iniciativy „protijiříkovského“ tažení se chopil Jiřího zeť uherský král Matyáš Korvín (syn vojevůdce Jánose Hunyadiho). Je třeba zmínit, že z některých bývalých táboritů se stali žoldnéři ve službách té či oné strany (Jan Jiskra z Brandýsa) a některé jejich zbytky pokračovaly jistou dobu v tradici božích bojovníků jednak na Slovensku (bratřiči) jednak v Polsku. Ani tam se však dlouho neudržely. Při svém prvním tažení do Čech v únoru 1469 byl Matyáš vojsky svého tchána na hlavu poražen a zajat. Po dohodnutém smíru byl Matyáš propuštěn, avšak začátkem května téhož roku jej opoziční stavy v Olomouci zvolily králem. České země tak měly nyní 2 krále. Ti se pochopitelně navzájem neuznávali za právoplatné. Roku 1471 umírá hlava kališnické církve Jan Rokycana a po jeho smrti církev spravují volení administrátoři obklopení sborem poradců spolu s dolní konzistoří při Týnském chrámu.

Tento úřad není vždy řízen monokraticky, nýbrž někdy jej zastává několik mužů navzájem se uznávajících. V určitých obdobích je naopak úřad relativně dlouhou dobu neobsazen. Ne všichni administrátoři jsou kněžími. Někteří jsou jen zbožnými a vzdělanými laiky. Čas od času jsou konány synody o věroučných a disciplinárních otázkách a to zpravidla v Praze. Již od smrti – ke straně podobojí přeběhnuvšího – pražského arcibiskupa Konráda z Vechty neměl kdo světit kněze podobojí. Pro udržení zásady apoštolské posloupnosti byli biskupové – ochotní je světit – sháněni v dalekých končinách. Pro tento účel přijali pozvání do Čech biskup Filibert⁴⁰ z Coutances v Normandii (z rodu de Mondieu) a později Augustin Luciani a Filip Sancturienský de Nova Villa. Biskup Filibert měl již za života pověst muže bezúhonného a svatého a hrál již za časů basilejského koncilu úlohu zprostředkovatele mezi tzv. velkou církví a její „vzpornou“ českou odnoží.

Jak při sjednávání kompaktát, tak později jako světitel duchovenstva podobojí se nacházel biskup Filibert v nelehké pozici a byl nucen mezi oběma stranami v jistém smyslu lavírovat. V době, kdy byl zvolený arcibiskup Rokycana nucen pobývat mimo Prahu, prosadil v Čechách již působící Filibert za dočasné správce duchovenstva podobojí mistra Křišťana z Prachatic, známého teologa, a také astronoma, lékaře a konzervativce Jana z Příbrami. Ten patřil rovněž k představitelům mírného, kompromisního křídla strany podobojí. Utraktvistická

⁴⁰ Filibert. In: *Ottův slovník naučný* (9. díl). Kol. autorů, Argo/Paseka, Praha 1997, s. 200–201.

církev měla – v důsledku své věrnosti jak tradici církve, tak zásadám, na kterých vyrostla – trvale problém s nedostatkem kněží.

V první polovině 16. století se do českých zemí začaly šířit myšlenky luteránské reformace. Část kališníků byla touto novou koncepcí církve uchválena, druhá část se jí cítila ohrožena. Mezi těmito krajními pozicemi se nacházelo velké množství odstínů – od lidí ochotných rezignovat na jakoukoliv svébytnost v zájmu zachování katolické identity (k níž se hlásili), až po protestanty par excellence. Každopádně se utrakvismus jako celek nacházel mezi dvěma mlýnskými kameny. Protestantskou reformací na jedné straně a bojovnou rekatolizací na straně druhé.

8. Organizační struktura kališnické církve

Kališnická církev v důsledku trvalého problému s nedostatkem kněží a malým počtem biskupů (pouze jako světitelů) měla – co se týče organizace – jakýsi trvajících stav nouze bez řádných biskupů jakožto správců jednotlivých diecézí. Jelikož mnohé farnosti zůstávaly dlouhodobě bez farářů, museli na nich vypomáhat kněží z jiných farností či diecézí. Některé farnosti tak časem zpustly a zbožní lidé přecházeli do vedlejších farností. Bylo-li to možné, existovaly některé, farnostem nadřazené celky, jako například děkanáty a diecéze spravované vikáři, kteří měli jen kněžské svěcení. Specifikem této církve – oproti katolíkům podjednou – byla široká účast laiků (ve smyslu řadových věřících) na chodu jak farnosti, tak celé zemské církve a administrativní záležitosti tudíž někdy řídil člověk bez jakéhokoliv svěcení a s bohoslužbami pomáhali různí kněží. Věřící velice často volili faráře ve farnosti a také jakousi dozorčí radu farnosti, jejíž členové neměli ani kněžské ani nižší svěcení.

Myšlenky luteránství se zpočátku šířily spíše v českém pohraničí u německojazyčného obyvatelstva. V těchto oblastech zapustilo mnohde luterství hluboké kořeny a jeho přívrženci začali zakládat sbory (protestantská obdoba farní obce) a vytvářet tak místní evangelické církve. Učení švýcarských reformátorů Ulricha Zwingliho a Jana Kalvína našlo v Čechách také své přívržence, ale spíše na bázi jednotlivců. Církevní organizace jako taková – byť na nejnižší úrovni – v Českých zemích doby předbělohorské nevznikla. Stále více kněží i laiků, unavených z permanentního krizového stavu církve podobojí, bylo ochotno adoptovat luteránství a přizpůsobit ho českým podmínkám.

„Utrakvisté, kteří byli rozčarováni z marných pokusů o znovusjednocení s Římem, Luthera uvítali (...) Výskyt hnutí v říši, která byla v důsledku křížových výprav v 15. století dlouho centrem největšího nepřátelství vůči husitskému hnutí, byl pikantní a podnětný. Nabízela se při-

*ležitost k prolomení dlouhé izolace, do níž se utrakvistická církev dostala, a proto někteří stoupenci levého křídla utrakvismu, kteří ze zcela jiných důvodů postupně získávali stále větší vliv v české politice a v pražských kostelech, rychle navázali kontakty s Lutherem (...)*⁴¹

Mnoho zklamaných tradicionalistů bylo naopak ochotno vstoupit do reformující se (po Tridentském koncilu) katolické církve a „skousnout“ i tu část její bohoslužebné praxe, která jim nebyla úplně blízká. Tridentský koncil také provedl jistý ústupek v zájmu plného sjednocení Čechů s církví. Povolil přijímání podobojí (s tím, že není bezpodmínečně nutné ke spáse, neboť Kristus je pod každou z obou způsob přítomen celý a plně) nejen Čechům, ale i obyvatelům rakouských zemí. Zároveň však koncil nechtěl povolit českou nebo staroslověnskou liturgii, přijímání nemluvnátek a ctění upálených mistrů jako svatých. Co se týče liturgie, měla bohoslužba církve podobojí nejbližší k „předtridentské“ formě západní katolické bohoslužby, ovšem s jistými místními zvláštnostmi (znovu)zavedenými některými z Husových následovníků nebo trvajících již od počátků křesťanství u nás. Návrat ke slovan-ské liturgii či zavedení soudobé češtiny do bohoslužby se prosadilo jen u části českých utrakvistů. Kázání však muselo být hlášáno lidu srozumitelně, jelikož tento požadavek byl jedním z rozměrů prvního pražského artikulu o svobodném hlásání slova Božího. Přijímání eucharistie u nejmenších dětí se prosadilo téměř v celé církvi podobojí, a jelikož podmínkou k přijetí svátosti oltářní byl dle přesvědčení části církve nejen křest, ale také pomazání svatým olejem – křížmem (v katolické církvi se tato svátost nazývá biřmování), jakožto znamení přijetí Ducha svatého, byl tento obřad někde konán již u novorozenců hned po křtu (obdobně jako v pravoslavné církvi). Na druhou stranu západní tradice neklade na tuto svátost (na východě nazývanou myropomazání) příliš velký důraz a pokládá ji za užitečnou spíše nežli nevyhnutelně potřebnou a mnozí římské katolíci – byť je jich málo – zůstávají bez této svátosti i po celý život. Proto také bývá za jedinou iniciační podmínku k přijetí svátosti oltářní považován křest a tudíž ani mnozí kališníci nepokládali za nutné, aby přijímající nemluvnátka kromě křtu podstupovala i tuto svátost. Posunutí významu této svátosti bývá někdy západu ze strany východních křesťanů vytýkáno. Je někdy považováno za důsledek opomíjení úlohy Ducha svatého v dějinách spásy křesťanským západem.

Co však kališnické církvi nelze upřít, byl velký počet vzdělanců v oblasti věrouky, církevních dějin, patristiky a Písma svatého. Od mnohých z nich se nám dochovaly četné traktáty, postily a teologické spisy (zejména apologetické povahy).

V první polovině 16. století vykonával jistou dobu funkci administrátora podobojí Havel Cahera ze Žatce – vzdělaný to muž, ovšem jaksi bez pevných zásad. Ten nejprve bránil

⁴¹ LAMBERT, M. cit. dílo (2000), s. 539.

Lutherovu nauku a zasazoval se o její přijetí kališnickou církví, avšak posléze přešel na opačnou stranu a začal horlivě hájit konzervativní utrakvismus. Podpořil převrat v Praze, na základě kterého se pražským primátorem (první z pražských purkmistrů) stal Jan Pašek z Vratu, který stranil rozhodným kališníkům a pronásledoval luterány, z nichž některé nechal i popravit. Mezitím Jednota bratrská pozvolna opouštěla radikální pacifismus i rezervovaný postoj ke státní moci a přiblížila se (sice za cenu odtržení sektářské Malé stránky /ámosenců⁴²/, vedené jakýmsi Ámosem – tato skupina časem zanikla) evropské reformaci. V tu dobu se k ní připojovali i mnozí univerzitní mistři a dokonce i šlechtici. Kromě těchto hlavních konfesí zde působily také menší skupinky jako například Jednota Habrovanských⁴³ (zvaná též Jednota Lileckých) vycházející víceméně ze Zwingliho věroučných tezí. Tuto sektu vedl jakýsi Matěj Poustevník a Jan Dubčanský ze Zdenína. Na jižní Moravě působili tzv. novokřtenci neboli anabaptisté, konkrétně skupina zvaná hutterité (podle Jakoba Huttera). Ti, vedle odmítání křtu novorozeňat a prosazování křtu pouze na základě osobního vyznání, zastávali také radikální pacifismus a sdíleli s ranou Jednotou bratrskou rezervovaný přístup ke státu, odmítání přísahy a zdržování se mimobiblické literární vzdělanosti (uznávali pouze rukodělná řemesla). Kromě toho pěstovali společné vlastnictví majetku. Byli známí též pod označením habáni a prosluli velmi ceněnou keramikou. Jejich potomci dodnes existují v Kanadě, kde žijí ve velmi izolovaných komunitách připomínajících izraelské kibucy. Ve velkém utajení – a to i během pobělohorské rekatolizace – přežívali (snad až do časů Josefa II. nebo dokonce do 19. století) pokračovatelé tábořských pikartů a adamitů⁴⁴. Jejich závěrečným osudům jakožto skupiny se věnuje také spisovatelka Teréza Nováková. Skupinou založenou na radikálním spiritualismu odmítajícím Bibli i všechny svátosti byli jihočeští vlášeníčtí, zvaní také pecinovští či plačtí. Ti se zrodili pod vedením Mikuláše z Vlášence (u Pelhřimova)⁴⁵.

V okolí Pecinova a Tábora přetrvali až do začátku 17. století. Snad stojí ještě za zmínku, že po Bílé Hoře v tajnosti existovali tzv. abrahamité⁴⁶, kteří inspirováni judaismem ponechali si jen Starý zákon (především pak Desatero) a z křesťanských modliteb pouze Otčenáš. Krista měli pouze za výjimečného člověka, velmi obdařeného Boží milostí. Zavrhli učení o Trojici a všechny svátosti a jen pro zákon světský nechávali křtít své děti v katolickém kostele. Měli pověst čestných, pracovitých občanů a poslušných poddaných. Dokud jejich odchýlení od – dle tehdejšího mínění – jediné pravé víry nebylo veřejně projevováno, neměli být dle názoru mnohých příslušníků vrchnosti perzekuováni (jelikož co měli ve svém srdci, to bylo jen mezi

⁴² Ámosenci. In: *Ottův slovník naučný* (2. díl). Kol. autorů, Argo/Paseka, Praha 1996, s. 191–192.

⁴³ Habrovanští, tamtéž (10. díl). Kol. autorů, Paseka/Argo, Praha 1997, s. 696–697.

⁴⁴ Adamité, tamtéž (1. díl) (1996), s. 170–171.

⁴⁵ Mikulášenci /2/, tamtéž (17. díl) (1999), s. 319.

⁴⁶ Abrahamité, tamtéž (1. díl) (1996), s. 79.

nimi a Bohem). Tito také v malých skupinkách leckde přežívali až do předminulého století. Nejpočetnější byli v okolí Chrudimi.

Co si poluteránštění čeští utrakvisté ponechávali ze svého katolického dědictví, byl silnější důraz na Kristovu reálnou a podstatnou přítomnost pod způsoby chleba a vína ve svátosti oltářní a to tak, že posvěcený chléb se stane Tělem Kristovým a víno Jeho Krví. Toto dogmatické stanovisko je sice v luterských církvích drženo, avšak ne s tak velkým důrazem. Jednota bratrská tuto víru také zachovávala a dokonce tvrdila, že je nositelem apoštolské posloupnosti přes valdenské, což však nebylo z hlediska církevního práva i historie považováno za dostatečně doložené. Ze švýcarské reformace převzala Jednota důraz na mravní řád a kázeň ke zbožnosti ve společenství věřících. Ve druhé polovině 16. století již probíhaly otevřené rozhovory mezi českými bratry, německy mluvícími luterány a protestantským křídlem církve podobojí. Tito společně nakonec vypracovali text zvaný Vyznání víry svaté křesťanské neboli Česká konfese. Ne však všichni z řad těchto konfesních skupin pokládali tento text za vůbec přijatelný. Toto vyznání bylo sestaveno hlavně univerzitními mistry a bylo předloženo císaři Maxmiliánovi II. ke schválení, avšak ačkoliv byl tento panovník pouze formálním katolíkem a založením byl vlastně protestantem (odmítl přijmout poslední pomazání), na nátlak papežské kurie a své rodiny nakonec odmítl dát této konfesi legální status. Zastánci starého (a dle vlastního mínění katolického) utrakvismu (pod vedením Jana z Valdštejna) vydali – v reakci na konfesi – pod názvem „Ohlášení a přiznání se ke staré svaté obecné křesťanské víře podobojí přijímajících“ vlastní deklaraci, nesoucí se zcela v duchu evropské reformace. Byl to poslední a zároveň chabý pokus starého utrakvismu vzchopiti se.

Vydáním Rudolfova majestátu (9. července 1609) císař Rudolf II. zlegalizoval českou konfesi a možnost každého obyvatele království – bez rozdílu stavu, i včetně poddaných – svobodně si zvolit mezi katolickým a kterýmkoliv renomovaným protestantským vyznáním (nepočítalo se s novokřtěnci a jinými radikály). Dá říci, že tímto přestala platit kompaktáta (král již nebyl králem „dvojího lidu“) a utrakvismus původního ortodoxního typu de facto zanikl. Někteří z kněží církve podobojí, kteří vstoupili raději do katolické církve, na základě dekretů Tridentského koncilu, nadále podávali podobojí, a to i po „Bílé Hoře“. Pro podezření z vytváření paralelní církve těmito kněžími a z nedostatečné oddanosti katolické věci byla tato tolerance kalicha časem římskou kurií zrušena. Nutno podotknout, že starý utrakvismus se pod tlakem jednak reformace, jednak protireformace, stával jakýmsi snobismem a měl problémy i s mravním úpadkem, proti kterému kdysi tak horlivě vystupoval.

Po porážce českého stavovského povstání 1620 na Bílé Hoře, Staroměstské exekuci 1621 a vydání Obnoveného zřízení zemského 1627 byl římský katolicismus prohlášen za jedině

oprávněné náboženství v zemích Koruny české vyjma Aše, kde mělo toto postavení luteránství a oblasti Těšína, kde bylo luteránství v určitých mezích tolerováno. Prováděním reformy církve a obracením bludařů na pravou víru byl pověřen řád jezuitů, pozvaný do Čech již v druhé polovině 16. století císařem Ferdinandem I. (ten byl mimo jiné příznivě nakloněn konzervativnímu utrakvistu jako protiváze protestantismu).

Duchovenstvo jako stav získalo zpět své místo v zemském sněmu a to dokonce jako první ze zastoupených stavů. Druhé místo měla šlechta a na posledním místě stála královská města s nejnižším počtem hlasů. Pravomoci zemského sněmu byly drasticky omezeny, čímž byl tento orgán degradován na pouhý poradní sbor absolutisticky vládnoucího panovníka. Moc šlechty nad poddanými opět vzrostla a závislost poddaných na vrchnosti se utužila. Poddaný potřeboval souhlas vrchnosti k tomu, aby se mohl oženit, odstěhovat nebo dát děti do učení. Byl konfiskován majetek odbojné šlechty a ten pak připadl církvi nebo nové cizí šlechtě s italsko-německými kořeny. Kláštery byly vráceny řeholním řádům, které je vlastnily v předhusitské době, církvi bylo dáno tučné majetkové odškodnění, a kde to bylo možné, tam byla provedena restituce. Kdo nechtěl sdílet s panovníkem jeho víru, ten měl, byl-li svobodný, možnost odejít a nechat zde své statky nebo dobrovolně přijmout katolické vyznání a byl-li poddaným a neměl-li při tom povolení vrchnosti k odstěhování, musel se podříditi po dobrém nebo po zlém.

Všem směrům husitského hnutí byl od počátku společný jejich upřímný zápas o obnovu církve v duchu evangelia. Proto byly ze všech stran, především však ze strany konzervativců a středního proudu, činěny snahy o konsenzus. Období husitství znamenalo v českých zemích velké duchovní probuzení spojené s celkovou proměnou společnosti i s její sociální skladbou. Poddanská závislost byla tou dobou poněkud menší nežli v minulosti a venkov se stal o něco snesitelnějším pro žití. Přesto však různé proudy uvnitř husitství jitřily situaci neustálými spory, které časem propukly i v již zmíněné „bratrovražedné boje“.

Směry, které předznamenávaly protestantskou reformaci, příliš podceňovaly jednak církevní tradici a jednak církevní Otce a koncily. Svátosti ztratily svůj mysteriózní charakter a staly se „pouhými znameními“. Radikálové tábořského směru pokládali za svátosti pouze křest a eucharistii. Dějiny biblického textu, na který tyto reformátoři kladli takový důraz, jsou však neoddelitelně spjaty s dějinami církve a její tradice. Co se týče výkladu Písma a jeho přípustných mezí ohledně správnosti, je ten který vykladač odkázán vždy na tradici. V opačném případě musí buďto tvrdit, že měl zjevení, které je pro všechny závazné, anebo se zcela individualisticky spolehnout na vlastní úsudek, byť podepřený Duchem svatým (což nebývá možno s určitostí rozpoznat). Totéž se týká i otázky biblického kánonu. V tom já

osobně vidím slabinu protestantismu, avšak mým cílem není indoktrinovat čtenáře. Ovšem i já jsem ovlivněn jistým pohledem na věc, byť jej nikomu nevnucuji.

Náboženské prostředí v období husitských válek bylo značně nepřehledné a kolik bylo myslitelů, tolik bylo i pohledů na věc. Některé heretické proudy křesťanského starověku zde zažívaly svou renesanci. Na českém prostředí však byla jedna věc velice inspirativní, a to přímočarost. Myšlení obyvatel českých zemí, včetně vzdělanců, bylo pramálo spekulativní a tudíž selskému lidu snadno srozumitelné. Tato vlastnost souvisela i s požadavkem prvního článku o svobodném hlásání Božího slova. Nešlo jen o svobodu kazatelů, ale také o srozumitelnost pro posluchače, kteří neuměli latinsky ani německy a neměli k dispozici téměř žádný překlad Písma svatého do srozumitelné řeči. A to navíc tento poslední aspekt se týkal pouze těch, kteří již uměli alespoň číst. Traktáty a jiné náboženské spisy byly proto psány lidovým jazykem. Tato tradice je doložena již u Tomáše Štítného ze Štítného.

Doba konsolidované utrakvistické církve je spojena s hospodářským rozvojem země a s vytvořením nové politické struktury. Tvoří se tzv. stavovský stát. Je založen na dělbě moci mezi panovníka a zemský sněm. Zemský sněm však nepředstavuje parlament v tom smyslu, jak ho vnímáme dnes nebo jak byl vnímán v dobách novověku.

V českém prostředí stálo na prvním místě panstvo, na druhém rytířstvo a na třetím města. Příslušníci prvního stavu byli přítomni na sněmu přímo a rytíři a měšťané si své zástupce buďto volili nebo byli tito vybíráni jiným (často komplikovaným) způsobem. Svobodní sedláci v této době u nás stavovská práva neměli. Duchovenstvo, s ohledem na znění třetího článku o zákazu světského panování kněžstva nad majetkem a světskými záležitostmi, nebylo ve sněmu zastoupeno. Královská moc byla tímto (např. u slabých panovníků z rodu Jagellonců) značně omezena. O mimořádných daních pro potřeby dvora musel rovněž rozhodovat zemský sněm a panovníkova rozhodnutí byl oprávněn vetovat.

Doba husitských bouří a následné konsolidace je rovněž (v návaznosti na dobu Karla IV.) spjata s rozvojem vzdělanosti a to nejen v teologii. Husité však také v obecném povědomí u nás i ve světě prosluli jako chrabří válečníci, kteří byli ve vývoji vojenství velkými průkopníky. Vozová hradba a různé druhy zbraní se staly inspirací pro zbytek Evropy. Co se týče taktiky a strategie, byli husité daleko před svými nepřáteli, jejichž výzbroj byla sice luxusní, ale značně zastaralá a nepraktická. Jednou z mocných zbraní bojovníka té doby byl bohužel neblaze proslulý fanatismus spojený i s brutálním zacházením s těmi, kteří se dostali do zajetí. Idea „svaté války“ byla přítomná na obou stranách a v jejím jménu se – v rozporu s původní ideou – děly věci, které vrhají na tuto dobu temný stín.

V opozici vůči tomuto trendu stály směry, které násilí odmítaly úplně, stejně jako odmítaly jakýkoli, dokonce i jen obranný, boj. Petr Chelčický, který byl hlavním představitelem tohoto proudu, ovlivnil svým myšlením různé myslitele v celé Evropě a to i v mnohem pozdějších dobách. Některé směry husitství, například táborité okolo Mikuláše Biskupce z Pelhřimova, odmítaly po vzoru valdenských trest smrti, avšak násilí na válečném poli schvalovaly.

Husitská tradice v českých zemích zapustila hluboké kořeny. Ovlivnila několik českých protestantských církví, z části přímo, z části přes Jednotu bratrskou. Jednota bratrská totiž z husitské tradice vzešla a po odchodu do exilu a reorganizaci pod vlivem pietismu pronikla do celého světa a koncem 19. století se jako samostatná církev vrátila zpět do své domoviny. Jako samosprávná jednotka v rámci světové Unitas fratrum (v anglofonních zemích též Moravian Brethren či Moravian Church) existuje dodnes a je řízena vlastním biskupem a synodní radou. V letech 1998–1999 převládla v této církvi nová letniční (pentekostální) – nebo chcete-li charismatická – orientace, která vedla k rozkolu, kdy konzervativní větev vytvořila Ochranovský seniorát (tvoří jej devět sborů, které však netvoří územní celek) v rámci Česko-bratrské církve evangelické. Sídlem světové Jednoty bratrské je totiž saský Herrnhut (česky Ochranov) – odtud název uměle vytvořeného seniorátu. Jinou církví navazující na tradici staré Jednoty bratrské je právě Českobratrská církev evangelická (ČCE), která vznikla v roce 1918 sloučením sborů evangelické církve reformované helvétského vyznání (kalvínská orientace) a evangelické církve augšpurského vyznání (luterská orientace). Kořeny těchto církví sahají až k tajným nekatolíkům pobělohorské doby, kteří se po Tolerančním patentu z roku 1781 císaře Josefa II. přihlásili k jedné ze dvou povolených nekatolických církví (nezmiňuji řeckou nesjednocenou či pravoslavnou, která se v českých zemích tou dobou vůbec neuchytila, ačkoli byla do Tolerančního patentu formálně také zahrnuta).

Další církví této tradice je Církev bratská (CB). Její kořeny sahají do roku 1868, kdy lidový (laický) kazatel a písmák Jan Balcar (původně tkadlec) působící ve východních Čechách založil Svobodnou evangelickou církev českou. V této církvi převládal důraz na mravní přísnost a duchovní horlivost. Roku 1880 vznikla v Praze působením americké misijní společnosti Boston Mission Board vedené E. A. Adamse, A. W. Clarka, H. A. Schauflera a později také J. S. Portera Svobodná reformovaná církev. Ke spojení obou proudů došlo roku 1891. Nová církev přijala nejprve název Svobodná církev reformovaná, po vzniku ČSR Jednota českobratrská a roku 1967 Církev bratská. Roku 1951 se k ní připojily též sbory slovenského protialkoholního kvazi církevního hnutí Modrý kříž a sbory Rozhodných křesťanů (letniční orientace) na Těšínsku. To byly mj. důvody pro změnu názvu v roce 1967. Od konce 19. století existovaly v českých zemích též baptistické sbory, které se po vzniku ČSR spojily a při-

jaly název Bratská jednota Chelčického, čímž se rovněž přihlásily k odkazu specificky české reformace ovlivněné právě reformním hnutím husitským. Název byl postupně upravován. Jistou dobu se církev nazývala Bratská jednota baptistů (Chelčického) a nakonec jen Bratská jednota baptistů (BJB).

Po rozpadu Československa došlo k rozdělení na dvě samostatné stejnojmenné církve, z nichž jedna působí v ČR a ta druhá na Slovensku. Dále se odkazu církve podobají hlásí dědicové reformního katolicismus u nás jako Starokatolická církev v ČR a Církev československá husitská (dříve zvaná jen Církev československá). Také pravoslavná církev oceňuje (nejen v českých zemích) jak kostnické mučedníky, tak církev podobají, ačkoli se neztotožňuje se vším beze zbytku.

Husitská tradice inspirovala nejen hnutí náboženská a církevní, ale také sociální a politická. Stala se z ní jakási integrální součást tradice národní. V dobách ohrožení vlasti povzbuzovala národní sebevědomí a odhodlání rodnou zemi bránit před cizími vetřelci. V tomto smyslu již za napoleonských válek rakouské velení přistoupilo na tento odkaz z důvodu většího zapojení Čechů do boje proti Francouzům a později také za válek Rakouského mocnářství s Pruskem. Turecké nebezpečí od doby Tolerančního patentu spíše sláblo a nejvýznamnější boje s Turky se odehrávaly za doby pobělohorské, kdy se o husitství oficiálně v dobrém mluvit nesmělo. K husitům se hlásili Sokolové, Junáci a později samozřejmě českoslovenští legionáři. Národní obrozenci a historikové jako František Palacký velmi zdůrazňovali význam husitství v českých dějinách a později Tomáš Garrigue Masaryk často na husitskou tradici odkazoval.

Jak liberální a demokratičtí, tak také levicoví a marxisticky orientovaní filosofové a historici upomínali na husitskou dobu a husity dávali za příklad revolucionářům všeho druhu. Někdy byli – zcela povrchně a neodborně – husité označováni za bojovníky proti vykořisťovatelskému feudálnímu řádu, za rovnostářskou spravedlivou společnost či za bojovníky za svobodu a společenský pokrok. Husité však nebyli demokaty v dnešním slova smyslu a jejich představy o spravedlivé společnosti byly velice odlišné od představ jak novodobého liberalismu, tak i různých směrů socialismu a levice.

Nejvíce zneužito a ideologicky přebarveno bylo husitské hnutí státní propagandou totalitní moci Komunistické strany Československa (KSČ) v letech 1948–1989. Hned po druhé světové válce, kdy v českých zemích převládlo levicové smýšlení a jak komunističtí, tak demokratičtí odbojáři hrdě odkazovali na husitství, které se stalo nyní symbolem boje proti fašismu, válce a nakonec též kapitalismu (který je dle KSČ založen na vykořisťování dělníka). Zároveň však bylo husitství použito znovu jako symbol odporu proti útlaku, tentokrát

komunistického. Nejprve po srpnu 1968 jako reakce na okupaci armádami států Varšavské smlouvy. Stejně tak v listopadu 1989 v boji za svobodu a demokracii.

Tradice Husova odkazu a odkazu jeho následovníků má veliký přesah. Dnes se stává víceméně tradicí ekumenickou, jelikož dokáže inspirovat jak příslušníky církví vzešlých z reformace a různých dějinných obrodných proudů uvnitř protestantismu, tak i stoupence reformních proudů v církvi římskokatolické.

Epilog

Husitské hnutí a z něho vzešlý český utrakvismus byl zajímavým a svým způsobem originálním pokusem reformovat západní latinskou církev sice důsledně, avšak nikoliv po způsobu pozdější protestantské reformace. Věrnost církevní tradici byla patrna téměř ve všech oblastech bohoslužebného života a teologického myšlení církve podobojí. Tato věrnost byla na druhou stranu nevýhodná vzhledem k trvajícimu napětí s mateřskou církví, která neměla dostatek pochopení pro velmi hlasité až převratné požadavky Čechů. Kvůli této situaci panoval v kališnické církvi velký chaos ohledně institucionálních, právních a zčásti také disciplinárních otázek.

Byla to jakási patová situace, která by bývala hypoteticky mohla být vyřešena, pokud by římská kurie byla ochotna k takovým krokům, k jakým přistoupila při zakládání unií s východními církvemi byzantské tradice od poloviny 16. století do poloviny století 17. Těmto církvím byly při vstupu do unie s Římem ponechány zvyklosti jako kněžská manželství, východní rítus, starý kalendář, slovanský bohoslužebný jazyk, přijímání z kalicha a později také přijímání dětí po jejich křtu a myropomazání. Nehodnotím zde povahu těchto unií samotných, protože to byla zcela jiná situace, kdy jednání Říma s východními církvemi bylo značně jednostranné a pohnutky vedoucí k těmto krokům je nutno označit za kontroverzní (pravoslavný východ chápe tehdejší jednání západu jako nečestné a katolická církev sama tyto své kroky nyní přehodnocuje). V Čechách však by byly obdobné ústupky ze strany kurie žádoucí a vítané, jelikož Čechové o to vlastně celou dobu velmi stáli. Česká církev podobojí tak obsahově i duchem byla nejbližší církvi římskokatolické, ke které dle vlastního mínění měla náležet a cítila se jako její součást. Na druhou stranu na svých stanoviscích trvala daleko rozhodněji a důsledněji nežli vnitrocírkevní reformní hnutí, která se nakonec ve sporných záležitostech vždy podřizovala rozhodnutí církevních autorit. Zde by česká cesta bývala mohla hrát úlohu jakési „via media“ (střední cesty) mezi protestantským řešením a řešením ryze církevním, které ve svých reformních požadavcích vždy časem ochabovalo.

Summary

Česká církev podobojí

Bohemian Utraquist Church

(Jan Milata)

The birth of the "utraquist church" itself was based on a previous effort, both pan-european and specifically Bohemian, to correct critical situation in church and also to revive spiritual dynamics on biblical and partially patristic basis. Abroad, the most significant movement was "Devotio moderna", in Czech lands mostly "predecessors of Hus". Nature of this reform movement was completely different contrary to later european reformation, especially the Enlightenment and modern revolutionary movements, which were also influencing the church. The main distinction was, that mainstream Utraquists were far away from putting divine rules to question. In questions of divine rules and ethical codex, as well as in dogmatic and liturgical questions, they remained conservative and still considered themselves as a part of the one common church of Christ.

The era of "utraquist church" can be divided into several periods based on development of its structure and nature.

The first period, which lasted between the death of Hus and Jeroným (†6th July 1415) and the First Prague's defenestration (30th July 1419), is characterized by radicalization of Hus's followers, their initial unity (around Jakoubek ze Stříbra, a friend of Hus) and the increasing tension between Bohemia and the Empire. King Václav IV. (†16th August 1419) had been under pressure by a mighty neighbour – his brother, emperor Zikmund of Luxembourg – and also by his own nation. His definitive refusal of Bohemians' demands and actions against Hus's followers caused riots. After his death, "revolution" started at a full blast.

The second period lasted approximately between the First Prague's defenestration and the first defeat of radical utraquist movements in the battle of Lipany (30th May 1434). Even though radicals carried on resistance against the established compromise, their cause was effectively lost. This period is defined by the open struggle to defend the utraquist platform which was based on four Prague's articles as well as crystalisation of still amorphous reformist movement. Streams inside the utraquist movement were in essence divided into moderate, mainstream and radical ones. It is necessary to distinguish

utraquist radicals from the other sects of various kind. Radicalism can be further divided on religious, political and social grounds with regard to the diffusion of particular streams. A theologically and politically radical part of utraquism was the "Taborite movement", which was close to "waldesian movement" (rooted even deeper in the history of European middle ages). In the end of this period, negotiations between utraquists and the church took place at the Council of Basel. The established compromise, so called "compacts", once again caused problems and led to new disputes among Bohemians themselves. Majority of the Bohemians, however, were tired by the prolonged struggles, and willing to accept these compromises. Moreover, the Bohemian church-reform movement had already almost completed its aggressive and radical phase and was gradually heading towards acquisition of a more explicit and obvious form of existence. Finally, utraquism was considered as a flexible part of the framework of catholic church, although such a view was questionable and unclear according to canon law.

The third period could be seen as one spanning the end of Hussite wars – the third decade of the 15th century – and the beginning of the German Lutheran reformation in first half of the 16th Century. In this period, the utraquist church was formed into a powerful and influential structure which, despite its reformist and dynamic nature, was religiously defending traditions of seven sacraments, apostolic succession, veneration (and invocation) of angels, saints, icons, relics and the real presence of Christ in the sacrament of altar, as well as prayers for departed in purgatory and other traditional doctrines. Emphasis was put on authority of Church Fathers and the first councils, by some even on papal primacy.

With all this conservatism, stronger accent was put by utraquist representatives and theologians on the bible – on its unconditional meaning as a Holy Scripture and Word of God. They also emphasized personal godliness, good deeds done in faith in God's grace, prayer, and life according to Christ's preaching (Sermon on the Mount). Laymen were more often participating in church administrative than non-utraquist catholics. The most significant person of this era was archbishop-elect of Prague Jan Rokycana (†22nd February 1471).

Bohemian utraquism had chronic difficulties with legal relationship to its maternal (roman-catholic) church, which led to shortage of lawfully ordained priests (utraquists considered that to be a very important problem). The consequence of all this was strengthening of popularity and influence of european reformation. While defending itself against reformation, traditional ultraquism was getting increasingly close to Rome and was giving up its former dynamics and spiritual charge on which it had grown up. But even after remission of radicalism and the subsequent consolidation, this charge has never disappeared entirely.

The beginning of Fourth period can be seen in commencement of lutheran reformation as well as Confessio Bohemica (1575) and its subsequent approval by Rudolf's majesty (9th July 1609). This period is characterized by division of Bohemian utraquism into particular fractions due to disagreement regarding the question of lutheranism and the european reformation in general. The primary reason of decline of utraquism in traditional sense was the shortage of regulary ordained priests in apostolic succession, which became even more pronounced following the arrival of new thoughts, undoubtedly attractive to a significant part of Bohemian population.

In the end, traditional utraquism was maintained only by individuals who prefer to convert to catholic church as they could not agree with the new protestant thoughts. Even then, they were looked at with suspicion and discredited, and had to give up many of their specific practices, including communion in both kinds.

In Bohemia, after the defeat of rebelling Bohemian estates in the battle of Bílá Hora (Battle of White Mountain, 8th November 1620), the "Old Town's execution" (21st June 1621), as well as publishing of the Renewed municipal constitution (10th May 1627), was a non-utraquist catholic's only lawfull confession, moreover in a very uniform way. This situation didn't stop the spiritual development of impending catolicism, but it signified the end of utraquism. However, it wasn't the end of its heritage – that has inspired the specific Bohemian reformation of "Bohemian Brethren", who became an inspiration for the later Bohemian evangelicals (protestants). It has also inspired the Bohemian reformist catolicism in the 19th and the 20th century. Finally, some ideas have been taken over by Czech Old catholic and partially Czech Orthodox church.

This attempt at church reform, which costed its participants huge sacrifices, seemed to be lost then. But from today's point of view, after all it had – in my opinion – positive meaning for the church.

Seznam použité literatury:

BARTOŠ, František Michálek. *Husitská revoluce: I. Doba Žižkova (1415–1426)*. Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1965. 240 s. (České dějiny; díl II., část 7.).

BARTOŠ, František Michálek. *Husitská revoluce: II. Vláda bratrstev a její pád (1426–1437)*. Academia, Praha 1966. 264 s. (České dějiny; díl II., část 8.).

ČERMÁK, Kliment. *Listy Jana Žižky z Trocnova a jeho Vojenský řád*. Čáslav 1912 (vl. nákl.). 30 s.

FRANZEN, August. *Malé církevní dějiny*. Zvon, Praha 1995. 360 s. ISBN 80-7113-119-9.

HEYMANN, Frederick Gotthold. *John Žižka and the Hussite Revolution*. Princeton University Press, Princeton – New Jersey 1955. X, 521 s.

HORA, Petr. *Toulky českou minulostí*. 2. díl, Od časů Přemysla Otakara I. do nástupu Habsburků /1197–1526/. Práce, Praha 1991. 456 s. ISBN 80-208-0111-1. (s. 213–406).

HORA-HOŘEJŠ, Petr. *Toulky českou minulostí*. 3. díl, Od nástupu Habsburků /1526/ k pobělohorskému stmívání /1627/. Baronet, Praha 1998. 240 s. ISBN 80-7214-091-4. (s. 54–58).

Jan Hus mezi epochami, národy a konfesemi: sborník z mezinárodního sympozia, konaného 22.–26. září 1993 v Bayreuthu, SRN. Lášek, J. B., gen. ed. et al. Česká křesťanská akademie ve spolupráci s Husitskou teologickou fakultou UK v Praze, Praha 1995. 333 s. ISBN 80-85795-17-5.

KALIVODA, Robert. *Husitská ideologie*. Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1961. 560 s.

KALIVODA, Robert. *Husitské myšlení*. Filosofie, Praha 1997. 367 s. (Studie a prameny k dějinám myšlení v českých zemích; 4. sv.). ISBN 80-7007-098-6.

KAMINSKY, Howard. *A History of the Hussite Revolution*. University of California Press, Berkeley, Los Angeles 1967. XV, 580 s.

KEJŘ, Jiří. *Husité*. Panorama, Praha 1984. 265 s.

KEJŘ, Jiří. *Husitské učení o pokání a zpovědi*. In: *Husitský Tábor: sborník Husitského muzea* (číslo 15), Tábor 2006. 429 s. ISBN 80-86971-12-0. ISSN 0231-6080.

LAMBERT, Malcolm. *Středověká hereze*. Argo, Praha 2000. 598 s. ISBN 80-7203-291-7.

SMĚKAL, Bedřich. *Doplňky: kapitoly z českých a slovanských církevních dějin*. In: FRANZEN, August. *Malé církevní dějiny*. Zvon, Praha 1995. (s. 292–303).

SPINKA, Matthew. *John Hus at the Council of Constance*. Jackson, W. T. H., Gen. Ed. Columbia University Press, Ltd., New York, London 1965. XII, 327 s. (Records of Civilization: Sources and Studies; LXXIII).

VESELÝ, Zdeněk. *Dějiny českého státu v dokumentech*. Victoria Publishing, Praha 1994. 543 s.

Encyklopedie a slovníky:

Čeští bratři (s. 68–69); Hus (s. 144); Husitská revoluce (s. 145–146); Kališnictví (s. 180); Příbram (s. 160); Rokycana (s. 362). In: *Česko* (Universum; 4. díl). Knižní klub, Praha 2005. ISBN 80-242-1525-X.

Česká konfese (s. 61); Hus (s. 108–109); Husité (s. 109); Jednota bratrská (s. 129); Kališníci (s. 144); Rokycana (s. 307); Utrakvisté (s. 374). In: *Encyklopedie náboženství*. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 1997. ISBN 80-7192-188-2.

Kronika křesťanství (s. 180–181; 193–199; 210; 218; 225; 227). Kol. autorů. Fortuna Print, Praha 1998. ISBN 80-86144-23-2, ISBN2 80-7176-837-5.

Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. Paseka/Argo a Ladislav Horáček – Paseka/Argo, Praha 1996–2003. ISBN 80-7203-007-8 (soubor, Argo); ISBN 80-7185-057-8 (soubor, Paseka).

Čechy (s. 219–232). In: *Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. Paseka/Argo, Praha 1997. (Ottův slovník naučný; 6. díl). ISBN 80-7185-103-5 (6. díl, Paseka); ISBN 80-7203-134-1 (6. Díl, Argo).

Hus (s. 902–923). In: *Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. Ladislav Horáček – Paseka/Argo, Praha 1998. (Ottův slovník naučný; 11. díl). ISBN 80-7185-156-6 (11. díl, Ladislav Horáček – Paseka); ISBN 80-7203-180-5 (11. díl, Argo).

Jan Příbram (s. 671–673). In: *Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. Ladislav Horáček – Paseka/Argo, Praha 2000. (Ottův slovník naučný; 20. díl). ISBN 80-7185-288-0 (20. díl, Ladislav Horáček – Paseka); ISBN 80-7203-267-4 (20. díl, Argo).

Jednota bratrská (s. 159–173). In: *Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. Ladislav Horáček – Paseka/Argo, Praha 1998. (Ottův slovník naučný; 13. díl). ISBN 80-7185-158-2 (13. díl, Ladislav Horáček – Paseka); ISBN 80-7203-182-1 (13. díl, Argo).

Kališníci (s. 802). In: *Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. Ladislav Horáček – Paseka/Argo, Praha 1998. (Ottův slovník naučný; 13. díl). ISBN 80-7185-158-2 (13. díl, Ladislav Horáček – Paseka); ISBN 80-7203-182-1 (13. díl, Argo).

Křišťan (s. 187–188). In: *Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. Ladislav Horáček – Paseka/Argo, Praha 1999. (Ottův slovník naučný; 15. díl). ISBN 80-7185-226-0 (15. díl, Ladislav Horáček – Paseka); ISBN 80-7203-196-1 (15. díl, Argo).

Rokycana (s. 915–919). In: *Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. Ladislav Horáček – Paseka/Argo, Praha 2000. (Ottův slovník naučný; 21. díl). ISBN 80-7185-298-8 (21. díl, Ladislav Horáček – Paseka); ISBN 80-7203-289-5 (21. díl, Argo).

Hussite. In: *The New Encyclopaedia Britannica: Micropaedia – Ready Reference*. Chicago 1990, (s. 173–174). (The New Encyclopaedia Britannica; Volume 6). ISBN 0-85229-511-1.

SPINKA, Matthew. Jan Hus. In: *The New Encyclopaedia Britannica: Micropaedia – Ready Reference*. Chicago 1990, (s. 168–169). (Vol. 6). ISBN 0-85229-511-1.

Jan Rokycana. In: *The New Encyclopaedia Britannica: Micropaedia – Ready Reference*. Chicago 1990, (s. 143). (Vol. 10). ISBN 0-85229-511-1.

Unitas Fratrum. In: *The New Encyclopaedia Britannica: Micropaedia – Ready Reference*. Chicago 1990, (s. 138). (Vol. 12). ISBN 0-85229-511-1.

Utraquist. In: *The New Encyclopaedia Britannica: Micropaedia – Ready Reference*. Chicago 1990, (s. 221). (Vol. 12). ISBN 0-85229-511-1.

Internet:

BAUDIŠ, Jan. Svatost Jeronýma Pražského a mistra Jana Husa. In: *Orthodoxia* [online]. ©1997–2010. [cit. 30. 4. 2012]. Dostupné z: http://www.orthodoxia.cz/hus_hp.htm.

PRODROMOS [sestavil]. Husité a pravoslaví: husité hledají v Konstantinopoli sjednocení s pravoslavnou východní církví. In: *Orthodoxia* [online]. ©1997–2010. [cit. 30. 4. 2012]. Dostupné z: <http://www.orthodoxia.cz/dejiny/husite-v-konstantinopoli.htm>.

Přílohy:

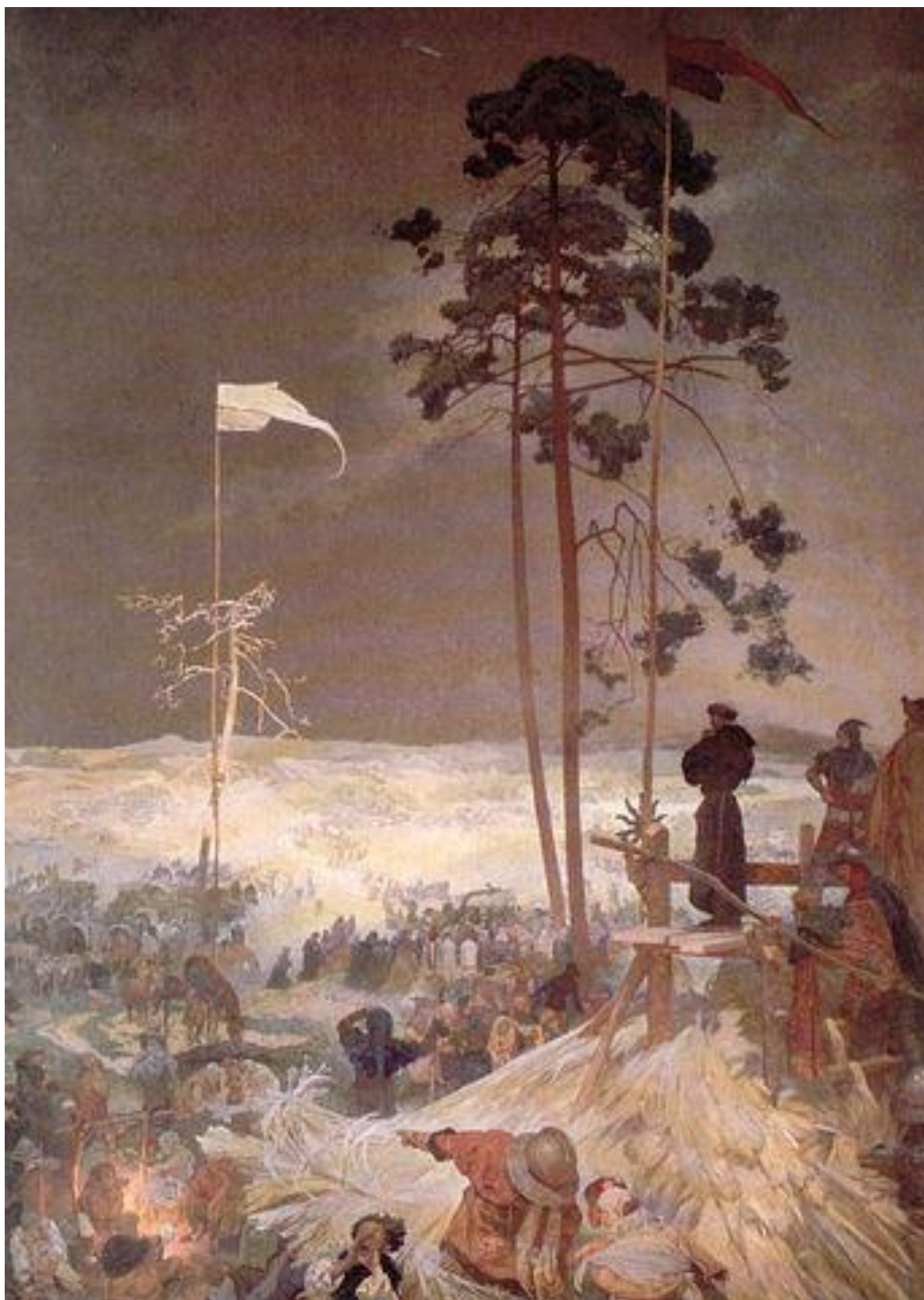
Obr. 1 Luděk Marold: Panorama bitvy u Lipan (uprostřed bratrského vojska Prokop Holý a Prokůpek, za nimi Jan Roháč)

MAROLD, Luděk. *Panorama bitvy u Lipan (uprostřed bratrského vojska Prokop Holý a Prokůpek, za nimi Jan Roháč)* [olej na plátně]. 1898. At: Pavilon Panorámatu Bitvy u Lipan, Praha.

Převzato z: Maroldovo panorama bitvy u Lipan. *Husité* [online]. Gelbič, M.; Sabolčák, T.; Motyčka, J., ©1998–2012. [cit. 30. 4. 2012]. Dostupné z: <http://www.husitstvi.cz/pic/g13-3.jpg>

Obr. 2 Alfons Mucha: Slovanská epejej (Schůzka na Křížkách 1419)

MUCHA, Alfons. *Slovanská epejej (Schůzka na Křížkách 1419)* [olej na plátně]. 1912–1926. At: Veletržní palác – Velká dvorana, Praha.

Převzato z: Historie vrchu Křížka. *Internetový list vrchu Křížka, též zvaného Mandava* [online]. Poslední změna 22. 06. 2008 [cit. 30. 4. 2012]. Dostupné z: <http://setkani.obecsulice.cz/system/1419.jpg>